

بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان بزرگ

نویسنده: دکتر احمد لطیفیان^۱

۱. استادیار دانشگاه فردوسی

چکیده

تحقیق حاضر به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزان استان خراسان بزرگ پرداخته است. اهداف اصلی این پژوهش عبارتند از: (۱) تعیین سطح عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی، (۲) تعیین سطح عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های کشاورزان عضو. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی است. در این تحقیق از روش زمینه‌یابی که یکی از شیوه‌های تحقیق توصیفی است استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه و مطالعه اسناد و مدارک بوده است. برای ارزیابی متغیرها، پرسشنامه محقق ساخته به کار گرفته شده است. برای احراز اطمینان از میزان اعتبار پرسشنامه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه ۲۰ سؤالی که مربوط به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی است برابر با ۰/۸۸ محاسبه گردید و ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه ۵۶ سؤالی که مربوط به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا است برابر با ۰/۸۱ محاسبه گردید که این ارقام، میزان اعتبار بالای پرسشنامه‌ها را نشان می‌دهد. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای دو مرحله‌ای، حجم نمونه آماری به شرح زیر تعیین گردید: در مرحله اول از میان ۲۲ شهرستان استان خراسان ۳ شهرستان (بجنورد، فردوس و مشهد) به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شد. در مرحله دوم از میان ۴۸ شرکت تعاونی کشاورزی فعال با ۳۶۱۹۵ نفر عضو در ۳ شهرستان (بجنورد، فردوس و مشهد) به طور کاملاً تصادفی ۱۵ شرکت و تعداد ۳۰۰ عضو به عنوان حجم نمونه آماری به روش نمونه‌گیری تصادفی برگزیده شدند که بدین منظور در هر شهرستان، تعداد ۱۰۰ عضو به صورت کاملاً تصادفی برای مطالعه انتخاب شدند برای آزمون فرضیات تحقیق از آماره آزمون (t) استفاده شده است. فرضیه‌های این تحقیق تأیید نشده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی بالاتر از حد متوسط و کمتر از حد موفق ارزیابی شده است. کمبود سرمایه و اعتبارات لازم و عدم تأمین نیازها و خواسته‌های اعضا، عدم مشارکت اعضا در فعالیت‌ها و تعاملات با شرکت‌های تعاونی کشاورزی، مهم‌ترین عوامل مؤثر در عدم موفقیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی شناخته شدند.

واژه‌های کلیدی: شرکت‌های تعاونی کشاورزی، سازماندهی، نیروی انسانی پراکنده، عملکرد، نیازمندی‌های کشاورزان

مقدمه

تعاونی کشاورزی، عبارت است از اجتماعی از افراد با وسایل و امکانات محدود که به صورت داوطلبانه گرد هم آمده‌اند و اهداف اجتماعی و اقتصادی را دنبال می‌کنند و با کار مؤثر، تأمین سرمایه مورد نیاز و پذیرش

دو ماهنامه علمی - پژوهشی
دانشگاه شاهد
سال سیزدهم - دوره جدید
شماره ۲۰
دی ۱۳۸۵

تقلب و قرار دادن آن‌ها به حداقل قیمت در اختیار کشاورزان توانسته‌اند علاوه بر پیشرفت و ترقی میزان محصول به بهره‌برداری کشاورزی در بهزیستی و سلامت کشاورز و خانواده او کاملاً مؤثر واقع شوند. از آن‌جا که در کشور ما بسیاری از استراتژی‌ها و سیاست‌های توسعه‌بخش کشاورزی از طریق شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی اعمال می‌گردد می‌توان گفت شرکت‌های تعاونی کشاورزی از مؤثرترین شبکه‌های موجود در سطح روستاها هستند که به طور مستقیم به کشاورزان و توده‌های روستایی خدمت و در تحقق برنامه‌های کلان کشور نقش مهمی ایفا می‌کنند و باعث رشد و بالندگی قطب تولیدی بخش کشاورزی و شکوفا شدن استعدادهای بالقوه این بخش در کشور می‌شوند. لذا بررسی و تحلیل عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی به منظور ارائه راهکارهای اجرایی منطبق با سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه، امری اجتناب‌ناپذیر است و می‌تواند گام مؤثری در جهت خودکفایی کشور و اقتصاد بدون نفت باشد. در مقوله تعاونی، چند واقعیت را باید مورد تأکید قرار داد: تعاونی داری همه دردها نیست؛ برای تمام مشکلات اقتصادی جهان پاسخی محسوب نمی‌شود؛ برای پیشرفت اقتصادی و اجتماعی بشریت از وسایلی منحصر به فرد برخوردار نیست. همان‌طور که فوکه می‌گوید: زندگی کلی اقتصادی دارای یک لایه تعاونی است که تعاونی بر حسب اهمیت خود، بنایی خاص و نظامی متفاوت را بنیان نهاده است. با این حال، اگر به تعاونی فرصت کاملی داده شود، در پیشبرد صحیح سازمان اقتصادی و اجتماعی و تکامل آن بسی مؤثر خواهد بود [۴].

بیان مسأله تحقیق

در اصل چهل و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظام اقتصادی کشور بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی استوار گردیده است. در این اصل اشاره شده که بخش خصوصی مکمل فعالیت‌های

ریسک سود و منفعت بر اساس اصول تعاونی کار می‌کنند [۱]. هدف شرکت‌های تعاونی کشاورزی این نیست که مثل واسطه‌ها، تجار، بانکداران و کارخانه‌داران به دنبال پول و سود بروند، بلکه این است که درآمد واقعی و خالص اعضای خود را به حداکثر برسانند. کشاورزان عضو شرکت تعاونی می‌کوشند تا کار کشاورزی را پر منفعت سازند. مصرف‌کنندگان هم می‌کوشند تا با خرید جنس مرغوب و پرداخت قیمت عادلانه، بهترین استفاده را به عمل آورند. اما شرط اصلی موفقیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی، دانستن و درک اصول شرکت‌های تعاونی به وسیله اعضا است. اعضای شرکت‌های تعاونی کشاورزی باید به پیمان‌هایی که با شرکت خود بسته‌اند وفادار و پای‌بند باشند. با توجه به نیاز روزافزون مردم به محصولات کشاورزی، امروزه نه تنها استفاده از منطق و روش‌های علمی برای تحقق اهداف کشاورز ضرورت پیدا می‌کند، بلکه دستیابی به بعضی هدف‌های جدید، مثل تولید محصولات جدید نیز به عنوان انگیزه‌ای نسبتاً قوی مورد توجه کشاورز قرار می‌گیرد [۲] که در این راستا، تعاونی‌های کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های کشاورزان نقش مؤثری ایفا می‌کنند. شرکت تعاونی کشاورزی با استفاده از سرویس اطلاعات بازار و قیمت‌ها می‌تواند کشاورزان را از وضع تقاضای مؤثر کالاها و کمیت و کیفیت اجناس مورد تقاضا مطلع سازد. تعاونی‌های کشاورزی در تأمین اعتبارات، عرضه محصولات مختلف کشاورزی، تدارک تجهیزات و لوازم کشاورزی، افزایش سطح زیر کشت و ایجاد و گسترش بازار فروش محصولات کشاورزی برای کشاورزان و اعضا فعالیت دارند. تعاونی‌های کشاورزی به کشاورزان کمک می‌کنند تا قابلیت و توانایی خود را در تولید محصول و کسب درآمد افزایش دهند و محصولات خود را به نحو مناسب‌تر معامله کرده، به وجه نقد تبدیل کنند [۳]. شرکت‌های تعاونی کشاورزی با حذف واسطه‌ها خرید به قیمت عمده‌فروشی و تهیه کالاهای مرغوب و بدون

فرآوری می‌گردند و حجم معاملات اقتصادی شرکت‌های تعاونی تأمین کود مورد نیاز کشاورزان بالغ بر ۲/۵ میلیارد دلار است. در سوئد بین ۵۰ تا ۶۶ درصد مواد غذایی و کالاهای مصرفی به وسیله کشاورزان عضو شرکت تعاونی تولید می‌گردد. همچنین در حدود ۷۸ درصد ذرت و ۵۹ درصد لویای تولیدی در نیکاراگوئه از طریق تعاونی‌های کشاورزی ارائه می‌گردد و ۵۹ درصد برنج مصرفی ژاپن از طریق تعاونی‌های کشاورزی فراهم می‌شود [۲]. امروزه سازمان‌های اقتصادی کوچک و خرد در عرصه اقتصادی آسیب‌پذیرتر و از قدرت رقابتی کم‌تری برخوردارند. بنابراین سازمان‌هایی از قبیل شرکت‌های تعاونی کشاورزی ناچارند برای بقا، توان و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل خود را افزایش دهند. در این زمینه، یکی از مهم‌ترین راهکارهای اساسی برای شرکت‌های تعاونی کشاورزی، افزایش اعضا است. به همین منظور در محور اول تحقیق حاضر، عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی مورد بررسی، ارزیابی و تحلیل قرار گرفته است. در محور دوم از تحقیق حاضر به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در رابطه با تأمین نیازمندی‌های کشاورزی اعضا پرداخته شده است که در این باره ابتدا چگونگی تأمین نیازمندی‌های کشاورزان عضو شرکت، مورد مطالعه قرار گرفته است.

مروری بر ادبیات موضوع

الف) مبانی نظری تحقیق

تعاونی چیست؟

تعاونی [۸] اجتماع اختیاری افرادی است که به منظور تأمین نیازها و اهداف مشترک اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی خود، از طریق اداره و نظارت دمکراتیک مؤسسه‌ای با مالکیت مشاع، با هم توافق کرده‌اند. در تعریفی دیگر، شرکت تعاونی شرکتی است مرکب از

اقتصادی دولتی و تعاونی است، اما متعاقب تصویب قانون اساسی در سال ۱۳۵۸ اصول ۴۳ و ۴۴ قانون به صورت واقعی اجرا نگردید، به طوری که در نگاهی منصفانه، حداقل سهمی که برای بخش تعاون در تولید ناخالص ملی در نظر گرفته شده بود، سهمی حدوداً ۳۰ درصد گردید که به دلیل عدم طراحی و اجرای برنامه‌های منطبق با این سیاست، سهم بخش تعاون در اقتصاد بسیار پایین‌تر از رقم ذکرشده مطرح می‌باشد [۵]. آمار ارقام اخیر نشان می‌دهد که حدود ۸۰ درصد فعالیت‌های اقتصادی کشور توسط بخش دولتی، ۱۶ درصد توسط بخش خصوصی، و ۲/۵ درصد توسط بخش تعاون انجام می‌پذیرد و بقیه اختصاص به نهادها دارد [۶]. این ارقام بر این نکته دلالت دارند که بخش‌های دولتی و خصوصی از استحکام لازم برخوردارند، ولی بخش تعاون کم‌ترین سهم را به خود اختصاص داده است. ایجاد تعادل در سه بخش اقتصادی کشور مستلزم حمایت و تقویت ویژه از بخش تعاون و در اختیار قرار دادن ابزارهای لازم و تسهیلات مورد نیاز برای رشد و توسعه تعاونی‌ها می‌باشد. از طرف دیگر در بررسی‌های انجام گرفته در سطح جهانی مشخص شده که در اغلب کشورهای در حال رشد و توسعه یافته، بخش تعاونی، سهم زیادی در رشد اقتصادی کشورها داشته است که در این میان، تعاونی‌های کشاورزی، یکی از سرفصل‌های مهم آماری مربوط به تعاونی‌ها را تشکیل می‌دهند و توانسته‌اند نقش مؤثری در جذب و سازماندهی نیروی انسانی پراکنده کشاورزی و روستایی و همچنین تأمین نیازمندی‌های کشاورزان عضو ایفا کنند [۷]. برای مثال در کشور هندوستان ۹۹/۷ درصد از ساکنان روستاها و کشاورزان تحت پوشش نهضت تعاونی قرار دارند. در این کشور از تعداد ۴۱۹ کارخانه تولید شکر، تعداد ۲۳۶ کارخانه به بخش تعاون تعلق دارد و بیش از ۵۵ درصد تولید داخلی شکر از طریق تعاونی‌های شکر تأمین می‌گردد. همچنین ۲۵ درصد از کودهای شیمیایی در هند در کارخانه‌های تعاونی

می‌گرفت تشریح کرد [۱۰]. شارل فوریه (۱۸۳۷-۱۷۷۳) در فرانسه متولد شد. وی معتقد بود که برای جلوگیری از عملیات نامشروع بازرگانی و قطع دست واسطه‌ها در معاملات باید تمام افراد جامعه، اعم از کارگران، کشاورزان و پیشه‌وران را در سازمان‌های تعاونی و واحدهای اشتراکی به نام «فالانژ» متمرکز کرد [۱۱]. نظریه فوریه به منظور عدم تمرکز جمعیت در شهرها و از بین بردن گرفتاری‌های زندگی شهری ارائه شده است. اساس این نظریه، ایجاد جوامعی با کیفیت زندگی در یک مدینه فاضله (Utopia) بود [۱۲]. رایفایزن فرزند یک کشیش آلمانی بود و فعالیت‌های تعاونی خود را در راستای عقاید نوع‌دوستی افراد خیر با تأسیس یک نانوایی شروع کرد که هدفش تهیه نان ارزان برای فقرا بود. دو سال بعد با اخذ کمک از افراد خیر محلی، تعدادی گاو خرید و به اقساط در اختیار کشاورزان فقیر قرار داد. سومین اقدام وی، تأسیس «صندوق عمومی وام» بود که با عضویت افراد نیازمند به وام تشکیل گردید. او اصل «به خود یاری کن» و اصل «یکی برای همه و همه برای یکی» را با موضوع اعانه و صدقه که اصل «دیگر یاری» را تشکیل می‌دهد، نزدیک ساخته بود. رایفایزن برای تقویت بنیه مالی تعاونی خود سعی می‌کرد توجه ثروتمندان را به عضویت در تعاونی جلب کند و با سرمایه حاصل از آن، منابع مالی لازم را فراهم آورد. به رغم کوششی که رایفایزن بر حفظ اصل «هر فرد یک رأی» به عمل می‌آورد، عملاً اداره شرکت به دست اغنیا می‌افتاد. تا سال ۱۸۷۰ تعداد ۷۵ شرکت تعاونی بر اساس نظر رایفایزن تأسیس شد و سپس به سراسر آلمان و کشورهای دیگر گسترش یافت [۱۳]. در تعاونی رایفایزن، خرید سهم جهت عضویت اجباری نبود و مسئولیت اعضا در قبال دیون نامحدود بود. سرمایه شرکت به وسیله پس‌انداز و مدیریت صحیح شرکت ایجاد و تقویت می‌گردید و به هیچ وجه مازاد برگشتی و سود معاملات پرداخت نمی‌شد [۱۴]. کینگ در سال ۱۸۲۹ اعلام داشت که شرکت تعاونی یک

اشخاص حقیقی و حقوقی که به منظور رفع نیازمندی‌های مشترک و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی شرکا و از طریق خودیاری و کمک متقابل و همکاری آنان و تشویق به پس‌انداز، موافق اصولی که در قانون مصرح است تشکیل می‌شود [۹]. بر این اساس، اقتصاد تعاونی، کارفرمایی دولت را نفی می‌کند. کارفرمای واقعی در اقتصاد تعاونی «مردم» هستند. تعاونی‌ها از طریق اجرای سیاست‌های ملی و احترام به ارزش‌ها به توسعه پایدار جوامع یاری می‌رسانند و سعی می‌کنند تا از طریق همکاری با تعاونی‌های محلی، ملی و بین‌المللی در فدراسیون‌ها، اتحادیه‌ها و در دیگر فعالیت‌های دسته‌جمعی نیازهای اعضا را به نحو مؤثرتر تأمین کنند.

تاریخچه و سیر تحول تعاونی‌ها

اندیشه تعاون، ریشه در آرزوها و همچنین برخورد عملی انسان‌ها در زندگی اجتماعی دارد و لذا رویای یک جامعه انسانی کامل از زمان افلاطون و در الگوی «ناکجاآباد» و «مدینه فاضله» (Utopia) جلوه‌گر شده است. در سال ۱۶۵۹ یک هلندی به نام پلاکبوی (Plockboy) جزوای انتشار داد که در آن، اندیشه‌های نخست نهضت تعاون، مانند خودیاری، همیاری، مشارکت داوطلبانه، آزادی، برابری و رابطه مستقیم میان تولیدکننده و مصرف‌کننده (کنار گذاشتن واسطه‌ها) دیده می‌شود که راه را برای اندیشمندان دیگر از قبیل رابرت آون (Robert Owen)، فوریه (Faurier)، رایفایزن (Raiffeisen)، ویلیام کینگ (William King)، سن سیمون (San Simon)، بوشه (Buche), لویی بلان (Louis Blanc) و آیندگان باز کرد. در ادامه، نظریه‌های این اندیشمندان به طور مختصر مورد بررسی قرار می‌گیرد. رابرت آون (۱۷۷۱-۱۸۰۸) در ولز انگلستان متولد شد. او طرفدار سازماندهی اعضا در گروه‌هایی بود که کلیه وسایل تولید را برای رفاه اعضای گروه در اختیار داشته باشند و به طور مشترک از آن‌ها استفاده کنند. از این رو آون تعاونی آرمانی خود را که در «گروه‌های خودکفا» شکل

موفق در سطح جهان شهرت یافت. اصول و ضوابط مورد عمل تعاونی راچدیل مورد استفاده و تقلید سایر شرکت‌های تعاونی در انگلستان و دیگر کشورها قرار گرفت و منشأ بسیاری از قوانین تعاونی و حتی اصول بین‌المللی تعاون گردید. بر اساس تحقیقات اتحادیه بین‌المللی تعاونی‌ها در سال ۱۹۳۱ تعاونی راچدیل دارای یک سری اصول به این شرح می‌باشد [۱۷]:

- ۱) عضویت اختیاری و آزاد، ۲) اداره امور تعاونی بر اساس دموکراسی، ۳) سود محدود سرمایه، ۴) تقسیم مازاد درآمد به نسبت معاملات اعضا با تعاونی، ۵) بی‌طرفی در مسائل سیاسی، نژادی و مذهبی (به منظور حفظ وحدت بین اعضا)، ۶) انجام معاملات نقدی، ۷) آموزش اعضای تعاونی. امروزه در بعضی جوامع در حال رشد و سوسیالیستی از روش اعطای حقوق انحصاری به تعاونی برای پیشرفت یا تشویق مردم به منظور عضویت در تعاونی استفاده می‌شود. در این روش، ممکن است نمایندگی انحصاری فروش محصولات خاصی فقط به تعاونی‌ها داده شود یا توزیع برخی کالاها مورد نیاز مردم را با قیمت کم‌تر در اختیار شرکت‌های تعاونی قرار دهند. این شیوه نتایج خوبی در جذب اعضا و توزیع مناسب کالاها مورد نیاز و جلوگیری از احتکار در بر داشته است. عده‌ای از طرفداران تعاونی، عضویت آزاد را حمایت می‌کنند و گروهی نیز معتقدند که این روش‌ها در رشد تعاونی‌ها به ویژه در مراحل اولیه مؤثر است [۱۷]. در دنیای تعاون، از نقطه شروع و پیدایش تعاونی‌های نسل امروز، جذب و سازماندهی نیروی انسانی در این مؤسسات یک رویکرد دیرینه نهضت تعاونی به حساب می‌آید که سابقه آن به تشکیل نخستین شرکت تعاونی برمی‌گردد. هنگامی که تفکر اولیه تشکیل تعاونی شکل گرفت و حرکت نخست نهضت تعاونی در عصر حاضر جاری گردید جذب عضو جدید نیز به عنوان یک محور توجه و تفکر متولد شد. در واقع، جذب عضو جدید برای بنیانگذاران و مدیران شرکت تعاونی راچدیل علاوه بر

سازمان اجتماعی است که به نیروی آزادی افراد متکی است و مظهر تمایلات آن‌ها می‌باشد و هیچ قدرتی در جهان وجود ندارد که بتواند همکاری را از صورت ارادی خارج و آن را به صورت جبری در آورد. از این رو نهضت تعاونی باید به قدرت معنوی و انسانی افراد تکیه داشته باشد، زیرا وابستگی به قدرت‌های خارجی، سطحی و فانی است. بدین ترتیب دیده می‌شود که پیشوایان نهضت تعاون، بیش از هر چیز به جنبه‌های اخلاقی این جنبش می‌اندیشیدند. کینگ معتقد است که تعاون اجتماعی و اقتصادی را باید از روی اصول علمی تدریس کرد تا مردم نیکوتر مفهوم سازمان تعاون اقتصادی را درک کنند [۱۵]. سن سیمون (۱۸۲۵-۱۷۶۰) اندیشمند فرانسوی، اندیشه‌ها و شعارهای سوسیالیسی را رواج داد و با عنوان کردن «درآمدهای نامشروع» خواستار یک نظام توزیع خاص بود. او اعتقاد داشت باید «به هر کس به اندازه شایستگی و توانایی او، پاداش داده شود [۱۶]. لویی بلان (۱۸۸۲-۱۸۱۱) نیز فرانسوی بود. او نخستین نوشته خود را در سال ۱۸۴۰ پیش از آن‌که پیشگامان راچدیل شرکت تعاونی خود را دایر کنند منتشر کرد. او عقیده داشت که دولت باید برای آن دسته از واحدهای صنعتی که به طور جمعی کار می‌کنند مقررات ویژه‌ای تنظیم کند و منابع کافی در اختیار آنان قرار دهد، ولی اداره این واحدها را به عهده کسانی بگذارد که در آن‌ها کار کنند و لذا این سازمان‌ها باید به صورت تعاونی تولید عمل کنند. بلان بر این باور بود که دولت باید با تأمین سرمایه، این گونه تعاونی‌های صنعتی را تأسیس کند. بر این اساس، بلان را پدر کمک تفکر دولت به تعاونی‌ها می‌دانند [۱۶]. با الهام از نظریه‌های تعاونی و استفاده از تجارب قبلی، بیست و هشت تن از کارگران یکی از شهرهای کوچک منطقه لانکاشایر انگلستان به نام راچدیل در سال ۱۸۴۴ گرد هم آمدند تا راهی برای مبارزه با گرانی روزافزون قیمت ارزاق و تأمین زندگی نسبتاً مرفه برای خود بیابند. تعاونی راچدیل بعداً به عنوان اولین شرکت تعاونی

اعضای تعاونی [۲۰]. این نوع فعالیت‌های تعاونی به دلایل زیر در بسیاری از کشورها جنبه ضروری و حیاتی پیدا کرده است [۲۱]:

الف) **مسائل فنی:** امروزه صنعتی شدن کشاورزی و مکانیزه شدن ابزار تولید در بخش کشاورزی و میزان محصولی که کشاورزان کوچک از مزارع خود به دست می‌آورند شرایطی را برای واحدهای کوچک کشاورزی ایجاد کرده که به تنهایی قادر به تأمین ماشین‌آلات کشاورزی مورد نیاز خود نیستند و برای بالا بردن بازدهی فعالیت‌های خود ناچارند در سازمان‌های تعاونی متمرکز شوند.

ب) **مسائل اقتصادی:** به طور کلی درآمد و بازدهی سرمایه در بخش کشاورزی به دلایل آتی نسبت به بخش صنعتی و بازرگانی کم‌تر است: ۱) قیمت محصولات کشاورزی، همیشه بی‌ثبات و ناپایدار است، زیرا قسمت اعظم محصولات کشاورزی ماهیتاً فاسدشدنی بوده، تسهیلات کافی و انبارداری مناسب نیز در دسترس نیست و بنابراین چنین محصولاتی لزوماً باید هر چه زودتر به بازار عرضه گردند؛ ۲) بانک‌ها نیز در دادن اعتبار و وام به کشاورزان کوتاهی می‌کنند. کشاورزان در تمام دنیا در فاصله کاشت تا برداشت محصول خود ناچار به استقراض هستند. بنابراین تأمین اعتبار کافی با بهره مناسب در بخش کشاورزی از اساسی‌ترین تدابیر برای پیشرفت کشاورزی است. گرچه تعاونی کشاورزی به هیچ وجه به عنوان تنها وسیله و راه حل برای رفع مشکلات کشاورزی تلقی نمی‌شود، ولی استفاده از شیوه‌های تعاونی در بخش کشاورزی می‌تواند در حل و تعدیل بسیاری از مسائل و مشکلات کشاورزی مؤثر باشد؛ ۳) در بسیاری از مناطق، بازده محصولات کشاورزان تا حد زیاد به آب و هوا بخصوص باران بستگی دارد. به واسطه تأثیراتی که حشرات و عوامل جوی نامساعد و آفات سماوی و نباتی، سرما، سیل، خشکسالی و توفان بر جا می‌گذارند و همچنین به علت کاهش نیروی کار خانوار زراعت‌پیشه، که ممکن است

بسیاری از دغدغه‌های آن‌ها مهم بود. این در حالی است که هنوز هم پس از گذشت زمانی قریب به یکصد و پنجاه سال از آن روز، یکی از مشغله‌های مدیران و حتی اعضای تعاونی امروز در سراسر جهان و همچنین مسئولان نهضت تعاونی و دولتمردان علاقه‌مند به نهضت تعاونی در ایران، جذب عضو جدید در شرکت‌های تعاونی است [۱۸]. نکته قابل تأمل در مورد رویکرد جذب عضو جدید و سازماندهی آن در شرکت‌های تعاونی آن است که در طول یکصد و پنجاه سال گذشته، بسیاری از راهکارهای مناسب برای تشویق مردم در جهت پیوستن به تعاونی‌ها، پیشنهاد، ابداع و به کار گرفته شده است، اما این که کدام راهکار و به چه میزان مؤثر واقع شده جای بحث و مطالعه دارد. راهکارهایی مانند تبلیغ سودمندی‌های شرکت تعاونی، کاهش و یا اقساطی کردن حق عضویت، ارائه کالا و خدمات اقساطی به اعضا و ... از جمله راهکارهایی بودند که برای کمک به اعضای تعاونی‌ها ابداع و مورد استفاده قرار گرفته‌اند [۱۸].

فعالیت‌های تعاونی کشاورزی

تعاونی کشاورزی، شامل کلیه فعالیت‌هایی است که به منظور کمک به کشاورزان به عنوان تولیدکننده قسمت اعظم مواد غذایی و مواد اولیه صنعتی انجام می‌شود. موضوع فعالیت و هدف‌های شرکت تعاونی کشاورزی و روستایی ایران عبارت است از [۱۹] ۱) قبول سپرده‌ها و پس‌اندازهای اعضای تعاونی به نمایندگی از سوی بانک کشاورزی ایران، ۲) خرید و تهیه مواد اولیه و تأمین نیازمندی‌های مصرف اعضا، ۳) جمع‌آوری، نگهداری، طبقه‌بندی، بسته‌بندی، حمل و نقل، و فروش محصولات اعضای تعاونی، ۴) ارائه خدماتی مانند تهیه ماشین‌آلات کشاورزی، تهیه وسایل حمل و نقل، تأمین و توزیع آب مشروب و آب زراعی، مبارزه با بیماری‌ها و آفات نباتی و حیوانی، ۵) بهره‌برداری مشترک و جمعی از اراضی ملکی استیجاری، ۶) تأمین اعتبارات و وام‌های مورد نیاز

که ۳۷ درصد اعضای آن‌ها را کشاورزان ژاپنی تشکیل می‌دادند و این سهم همچنان با اندک نوسان حفظ شده است. در این کشور، دولت به طور مستقیم در کار تعاونی‌ها دخالت نمی‌کند، بلکه تعاونی‌های کشاورزی را از طریق نرخ‌های تضمینی و سرمایه‌گذاری در بهسازی اراضی حمایت می‌کند. بانک مرکزی تعاون که مختص کشاورزی و جنگلداری است یکی از بزرگ‌ترین بانک‌ها است. در این کشور، تولید برنج داخلی عموماً بر عهده تعاونی‌های کشاورزی می‌باشد.

در چین، تعاونی‌های عرضه و بازاریابی کالا، بسیار موفق هستند و ۷۰۰/۰۰۰ واحد تجاری و بیش از ۴ میلیون نفر نیروی کار را تحت پوشش دارند. یکی از اهداف بسیار مؤثر تعاونی‌های فوق‌الذکر، افزایش تولیدات کشاورزی است. در کشور هندوستان ۹۹/۷ درصد از ساکنان روستاها تحت پوشش نهضت تعاونی هستند. در این کشور از تعداد ۴۱۹ کارخانه تولید شکر، تعداد ۲۳۶ کارخانه به بخش تعاون تعلق دارد و بیش از ۵۵ درصد تولید داخلی شکر از طریق تعاونی‌های شکر تأمین می‌گردد. همچنین ۲۵ درصد از کودهای شیمیایی در هند در کارخانه‌های تعاونی فرآوری می‌گردد و حجم معاملات اقتصادی شرکت‌های تعاونی تأمین کود مورد نیاز کشاورزان بالغ بر ۱/۵ میلیارد دلار است [۲۳].

تعاونی‌های کشاورزی در اروپا

در سوئد بین ۵۰ تا ۶۶ درصد مواد غذایی و کالاهای مصرفی سوئد به وسیله کشاورزان عضو شرکت تعاونی تولید می‌گردد. در فرانسه، سهم تعاونی‌های کشاورزی از GDP این بخش ۲ درصد می‌باشد. تعداد ۳۶۱۸ شرکت تعاونی کشاورزی با ۷۲۰/۰۰۰ عضو مشغول به کار هستند. ۳۵ تا ۵۰ درصد تولید میوه و تره‌بار نیز بر عهده شرکت‌های تعاونی کشاورزی است. همچنین ۷۵ شرکت تعاونی، تهیه نهاده‌های کشاورزی را بر عهده دارند. در انگلستان ۳۵ تا ۴۵ درصد تولید میوه و تره‌بار را شرکت‌های تعاونی عهده دارند. همچنین تعداد ۲۰

به طور چشمگیر به خاطر بیماری و مرگ کاهش پیدا کند، خسارت‌های سنگین بر محصول وارد می‌شود. کشاورزان با پیوستن به تعاونی قادر خواهند بود با به‌کارگیری روش‌های نوین افزایش محصول، از قبیل استفاده از انواع بذرهای دارای بازدهی بالا، کود شیمیایی و غیره، تا حدودی بر این مشکلات فائق آیند [۲۲].

تعاونی کشاورزی در ایران و جهان

بر اساس آمار منتشر شده توسط دفتر آمار و اطلاعات وزارت تعاون در سال ۱۳۸۲، تعداد تعاونی‌های کشاورزی (فعال) در سطح کشور تا سال ۱۳۶۰ فرایند تقریباً یکنواخت و ثابت داشته است. در فاصله بین سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ تعداد تعاونی‌های کشاورزی با یک فرایند نسبتاً ملایم رشد داشته‌اند، اما از سال ۱۳۷۱ به بعد که وزارت تعاون تأسیس شد، این جریان با نرخ رشد بسیار بالاتر همراه بوده است، به طوری که تعداد تعاونی‌های فعال کشاورزی از ۱۲۶۶ واحد در سال ۱۳۷۰ به ۶۳۳۳ واحد در سال ۱۳۸۲ رسیده است. تعداد اعضای تعاونی‌های کشاورزی نیز تا سال ۱۳۶۰ جریان تقریباً ثابتی داشته است. در سال ۱۳۶۰ تعداد اعضا ۷۲۸۴ نفر بود، اما در سال ۱۳۷۰ به ۱۹۸۲۱ نفر بالغ گردید. به طور مشخص‌تر تعداد اعضای این تعاونی‌ها به ترتیب طی سال‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۲ به ۱۹۸۲۱ و ۹۹۴۱۰ بالغ گشته که نشان می‌دهد تعداد اعضای تعاونی‌های کشاورزی در سال ۱۳۸۲ نسبت به سال ۱۳۷۰ تقریباً پنج برابر شده است [۲۳].

تعاونی‌های کشاورزی در کشورهای آسیایی

در ژاپن، علی‌رغم کوچکی میانگین اندازه مزارع، کشاورزان ژاپنی به طور عمده از طریق شرکت‌های تعاونی کشاورزی، مزارع خود را با استفاده از فناوری جدید و روش‌های پیشرفته نوسازی کرده، از منافع آن به گونه‌ای گسترده برخوردار شده‌اند. در سال ۱۹۲۰ تعداد ۱۳۴۴۲ تعاونی با حدود دو میلیون عضو تشکیل گردید

همچنین در حدود ۷۸ درصد ذرت و ۵۹ درصد لوبیای تولیدی در نیکاراگوئه از طریق تعاونی‌های کشاورزی ارائه می‌گردد. همچنین ۵۹ درصد برنج مصرفی ژاپن از طریق این تعاونی‌ها فراهم می‌گردد [۲۳]. بدین ترتیب، ملاحظه می‌گردد که در کشورهای مختلف، تعاونی‌های کشاورزی از جایگاه و نقش با اهمیتی در اقتصاد و خصوصاً در بخش کشاورزی برخوردارند. این در حالی است که در کشور ما هنوز، علی‌رغم تصریح قانون به تقسیم‌بندی اقتصاد به سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی، در واقعیت امر، بخش تعاونی از جایگاه روشنی در اقتصاد برخوردار نیست. نکته قابل استنباط این است که بخش تعاون و خصوصاً تعاونی‌های کشاورزی در صورت برنامه‌ریزی صحیح از پتانسیل بسیار بالایی در امر برآورده کردن نیازهای اقتصادی برخوردار هستند که استفاده از تجارب کشورهای مختلف می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های مؤثر در نیل به این امر و سیاست‌گذاری مطلوب در زمینه تعاونی‌های کشاورزی به شمار آید.

وضعیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان

خراسان [۲۴]

بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵، جمعیت استان بالغ بر ۶۰۴۷۶۶۱ نفر بوده که از این تعداد ۵۶/۶ درصد در نقاط شهری (بالغ بر ۳۴۲۱۹۳۷ نفر) و ۴۳/۴ درصد (بالغ بر ۲۶۲۲۱۳۴ نفر) در مناطق روستایی ساکن هستند. خانوارهای ساکن در شهرها حدود ۷۳۵۱۱۱ نفر و ساکن در روستاها ۵۴۶۱۰۹ نفر و تعداد خانوارهای غیر ساکن بالغ بر ۳۵۰۹ خانوار می‌باشد.

سازمان تعاون روستایی استان خراسان بزرگ و ۲۲ سازمان تابع آن، مشتمل بر یک اتحادیه مرکز استان، ۲۴ اتحادیه تعاون روستایی، ۸ اتحادیه شرکت‌های تعاونی کشاورزی و ۲۰۲ شرکت تعاونی کشاورزی (که تعداد ۱۹۲ شرکت از این شرکت‌ها فعال هستند) با تعداد

شرکت تعاونی در تهیه نهادهای کشاورزی فعالیت می‌کنند. سهم تعاونی‌های کشاورزی از GDP این بخش در حدود ۰/۹ درصد است و ۵۰۶ شرکت تعاونی با ۲۷/۰۰۰ نفر عضو مشغول به فعالیتند. در فنلاند ۴۰ درصد محصولات کشاورزی توسط بخش تعاون تولید می‌گردد. سهم تعاونی‌های کشاورزی از GDP این بخش ۱/۸ درصد بوده، تعداد ۴۰۳ شرکت تعاونی کشاورزی با ۱/۲۲۸/۵۰۰ نفر عضو مشغول به فعالیت هستند. در بلژیک تولید ۷۰ تا ۹۰ درصد میوه و تره‌بار، بر عهده بخش تعاون است. تعاونی‌های کشاورزی بلژیک دارای سهمی در حدود ۱/۶ درصد از GDP این بخش و ۲/۵ درصد از نیروی کار هستند. در ایتالیا ۴۱ درصد تولید میوه و تره‌بار، در اختیار شرکت‌های تعاونی کشاورزی است و ۲/۶ درصد از سهم GDP بخش کشاورزی و ۷/۹ درصد از سهم نیروی کار به شرکت‌های تعاونی کشاورزی تعلق دارد. در ایالات متحده آمریکا حجم خالص مبادلات تجاری تعاونی‌های کشاورزی در سال ۲۰۰۰ میلادی ۹۹/۷ میلیارد دلار بوده و طی همین سال ۳۳۴۶ تعاونی کشاورزی مشغول فعالیت بوده‌اند. همچنین بیش از ۴۱ درصد صادرات محصولات کشاورزی آمریکا در سال ۱۹۹۸ توسط تعاونی‌های کشاورزی صورت گرفته است. سهم تعاونی‌های کشاورزی از مجموع بازاریابی محصولات زراعی در سال ۱۹۹۸ بالغ بر ۳۰ درصد و در سال ۲۰۰۳ بالغ بر ۲۹/۸ درصد بوده است. در این کشور، کشاورزان بیش‌ترین درصد از محصولات تولیدی خود را از طریق شرکت‌های تعاونی به بازار عرضه می‌کنند. تعاونی‌های کشاورزی کانادا، بیش از نیمی از غلات و دانه‌های روغنی را تولید می‌کنند. در سال ۱۹۹۸ تعداد ۱۰ تعاونی بزرگ کشاورزی مجموعاً بالغ بر ۶۴ درصد حجم کل مبادلات کشاورزی در آن کشور را صورت داده‌اند. علاوه بر این ۷۳ درصد جنگلداری این کشور بر عهده بخش تعاون است. تعاونی‌های کشاورزی در پاناما ۱۰۰ درصد سبب‌زمینی مورد نیاز داخل را تولید می‌کنند.

نتوانسته‌اند وضعیت موجود را هماهنگ با عوامل محیطی حفظ کنند.

فعالیت‌های عمده شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان تا پایان سال ۱۳۸۰ به شرح زیر می‌باشد [۲۴]:

یکی از فعالیت‌های عمده بازرگانی در شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان، خرید و فروش محصولات کشاورزی است که در اساسنامه تعاونی‌های کشاورزی نیز به صراحت به آن اشاره شده است. بنابراین، امر خرید و فروش به نسبت توان مالی هر اتحادیه یا تعاونی کشاورزی در مورد خریدهای توافقی انجام می‌گیرد و در مورد خریدهای تضمینی نیز با ابلاغ دستورالعمل‌های مربوط و تأمین اعتبار، این کار انجام می‌گیرد. یکی از عمده محصولات که تقریباً همه ساله از طریق تعاونی‌های کشاورزی خریداری می‌گردد گندم می‌باشد. در سال ۱۳۸۰ حدود ۴۲۱،۴۱۵،۱۰۶،۶۷۱ ریال اعتبار خرید گندم از طریق سازمان تعاونی روستایی بین تعاونی‌های کشاورزی و روستایی تقسیم گردید تا نهایتاً به کشاورزان تحویل شود. بر این اساس ۳۸۲۸۰۰۵۳۷ کیلوگرم گندم از ۴۹۵۶۳ کشاورز تحویل و خریداری شده است. خرید سایر محصولات تضمینی از قبیل پیاز، کشمش، و همچنین وش توسط تعاونی‌های کشاورزی و روستایی خراسان در سال ۸۰ به شرح زیر است:

پیاز به میزان ۱۲۰۰۰ تن از قرار هر کیلوگرم ۳۷۷ ریال از کشاورزان تولیدکننده خریداری گردیده است. وش به مقدار ۶۱۰۶ تن به تفکیک ارقام وش و نرخ مصوب خریداری گردیده که محلول استحصالی آن به مقدار ۲۰۸۶۴۵۹ کیلوگرم بوده که مقرر شده از طریق مزایده به فروش برسد.

در خصوص کشمش در مجموع مقدار ۱۲۳۱۷ تن کشمش از نوع تیزابی، سبز و طلایی خریداری شده است. فعالیت‌های بخش بازرگانی در شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی متنوع و متعدد بوده که به لحاظ اهمیت موضوع به طور خلاصه می‌توان آن را در چهار

۱۵۸۹۲۱ نفر عضو، سرمایه‌ای به میزان ۴۱،۱۰۶،۱۱۲،۳۸۲ ریال و ذخیره‌ای بالغ بر ۲۲،۶۸۹،۷۰۱،۷۸۲ ریال در شهرستان‌های اسفراین، بجنورد، بیرجند، تایباد، تربت جام، تربت حیدریه، چناران، خوف، درگز، سبزوار، سرخس، شیروان، طبس، فردوس، فریمان، قائنات، قوچان، کاشمر، گناباد، مشهد، نیشابور، نهبندان در سطح استان خراسان بزرگ در حال فعالیت هستند.

جدول ۱ شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان (۸۰-۷۵)

سال	تعداد شرکت‌های تعاونی کشاورزی	درصد تغییرات سالانه	تعداد اعضا	میزان سرمایه (ریال)
۷۵	۱۷۷	-	۱۴۹۵۴۹	۳۶۶۱۸۲۶۲۳۳۴
۷۶	۱۷۸	+۱/۱۹	۱۵۱۳۳۵	۲۵۱۰۰۸۷۵۰۰۰
۷۷	۱۸۶	-۱/۶۹	۱۴۸۷۸۰	۳۳۳۱۳۶۰۰۰۰
۷۸	۱۹۳	-۰/۶۵	۱۴۷۸۰۸	۴۲۳۹۵۱۱۵۰۰۰
۷۹	۱۹۱	۴/۸	۱۵۴۹۱۲	۳۰۹۴۲۴۴۴۳۸
۸۰	۲۰۲	۲/۶	۱۵۸۹۲۱	۴۱۱۰۶۱۱۲۳۸۲

درصدتغییر در سال‌های ۸۰-۷۵

ارقام جدول شماره ۱ نشان می‌دهد تعداد اعضای شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۵ از ۱۴۹۵۴۹ عضو به ۱۵۱۰۰۵ نفر افزایش یافته است. این جریان افزایشی، طی شش سال مورد بررسی، شکل نامنظمی داشته است. به عبارت دیگر، طی سال ۷۵ تعداد اعضای شرکت‌های تعاونی ۱/۲ درصد افزایش یافته، در حالی که طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۷۷ تعداد اعضای شرکت‌های تعاونی ۱/۶۹ درصد و ۰/۶۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. ولی در سال ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ تعداد اعضای شرکت‌های تعاونی ۴/۸ درصد و ۲/۶ درصد افزایش یافته است. در مجموع، می‌توان اظهار داشت که طی شش سال مورد مطالعه ۶/۲۷ درصد روند افزایش داشته است. با توجه به این مطلب و بدون در نظر گرفتن سایر عوامل، می‌توان استنباط کرد که شرکت‌های تعاونی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده روستایی موفق بوده‌اند؛ در حالی که اگر سایر عوامل محیطی، از جمله رشد جمعیت در نظر گرفته شود نه تنها در جذب نیرو موفق نبوده‌اند، بلکه

مکانیزاسیون به کشاورزانی که توان خرید ماشین‌آلات مورد نیاز را ندارند و یا به هر دلیل مورد نیاز کشاورزان می‌باشد از جمله فعالیت‌های شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی تحت پوشش سازمان تعاون روستایی استان خراسان در سال ۱۳۸۰ بوده است. وجود ۲۹ دستگاه کمباین، ۱۶۶ دستگاه تراکتور، ۱۱ دستگاه بیلر و ۸ باب فروشگاه لوازم یدکی در شهرستان‌ها، منجر به ۶۷۰۰ هکتار برداشت غلات و ۱۸۲۳۳ هکتار عملیات کاشت، داشت و برداشت شده است.

۳. **واحدهای تولیدی و صنایع تبدیلی:** حمایت از تولیدکنندگان، ایجاد اشتغال و همچنین ایجاد انگیزه تولید در روستاییان از جمله اهداف شبکه تعاونی‌های کشاورزی و روستایی بوده است. علی‌رغم مشکلات مالی، ۱۴ طرح تولیدی و تبدیلی در زمینه‌های مختلف راه‌اندازی شده است. فعالیت عمده، شامل تصفیه ۶۷۵ تن پنبه، بسته‌بندی ۵۷۲ تن حبوبات و خشکبار، و تولید ۱۲۰ تن کارتن مقوایی، ۲۷۳ تن ماکارونی، ۱۵۵ تن پلاستیک و ۶۲ تن سبزی خشک بوده است.

۴. **طرح‌های عمرانی:** احداث انبارهای فنی چند منظوره از محل اعتبارات ملی و بند «و» و تبصره ۴۶ نیز مورد توجه شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی استان خراسان بوده است. حجم کل ظرفیت انبارها تا پایان سال ۱۳۷۹، ۱۲۲۵۰۰ تن بوده که در طول سال ۱۳۸۰ تعداد ۱۳ دستگاه دیگر به ظرفیت ۶۰۰۰ تن به ظرفیت فوق اضافه شده است. با عنایت به میزان قابل توجه تولید سیب‌زمینی در استان و بر اساس پیگیری‌های مستمر به منظور احداث انبار سرد، به ظرفیت ۵۰۰۰ تن، یک زمین به مساحت تقریبی ۵ هکتار در شهرستان قوچان تهیه و جهت احداث تأسیسات مورد نیاز در اختیار پیمانکار اجرای طرح قرار گرفته است. ضمناً باسکول‌های احداثی تا پایان سال ۱۳۷۸ تعداد ۱۶ دستگاه بوده که با احداث یک دستگاه ۶۰ تنی در سال ۱۳۷۹ مجموعاً تعداد ۱۷ دستگاه را تا پایان سال ۱۳۸۰ شامل می‌شود. به منظور تجهیز مراکز خرید گندم مقدار

بخش، شامل (۱) کالای مصرفی (یارانه‌ای و غیر یارانه‌ای)، (۲) مواد سوختی، (۳) گندم و آرد، (۴) خرید و فروش محصولات کشاورزی (تضمینی و غیر تضمینی) بیان کرد. سازمان تعاون روستایی استان خراسان با تعداد ۱۳۹۶ باب فروشندگی مواد مصرفی و ۱۶۷۱ باب فروشندگی مواد سوختی فقط در سال ۱۳۸۰ توانسته رقمی بیش از مبلغ ۱۲۰/۹۸۷/۵۵۹/۳۷۷ ریال توزیع کالاهای مصرفی، اعم از یارانه‌ای و غیر یارانه‌ای تهیه و از طریق شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی تحت پوشش در روستاها بین متقاضیان توزیع نماید. در زمینه مواد سوختی نیز مقدار ۳۳۸/۰۸۴/۹۰۵ لیتر مواد نفتی، شامل نفت سفید، نفت گاز و همچنین مقدار ۳۱۴۳۵۵۳ کیلوگرم گاز مایع جمعاً به ارزش ۶۰/۱۵۰/۵۱۱/۶۵۲ ریال خریداری و از طریق شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی بین کشاورزان توزیع شده است.

خدمات فنی

۱. **تهیه نهاده‌های کشاورزی (کود و سم و بذر):** در راستای حمایت از بخش کشاورزی و به منظور تأمین نیازهای کشاورزان و باغداران و نیز ارتقای میزان تولید محصولات کشاورزی، شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی (زیر پوشش سازمان تعاون روستایی استان خراسان) بر حسب وظیفه‌ای که دارند همه ساله با بهره‌گیری کامل از امکانات موجود و تلاش همه جانبه معمول تلاش‌های همه‌جانبه‌ای داشته، به طوری که در سال ۸۰ مقدار ۹۸ تن بذر غلات با اعتباری بالغ بر ۱۳۱ میلیون ریال و ۱/۱۳۸ تن بذر صیفی و سبزی به ارزش ۳۸/۳ میلیون ریال و سموم دفع آفات و گوگرد به میزان ۱۵۱۰ تن به ارزش ۱۱۲۰۷ و ۱۸۴ هزار تن کود شیمیایی به ارزش ۶۰۸۳۹ میلیون ریال و ۶۵۴ تن پودر کربنات و روغن استرالیایی به ارزش ۶۵۳۵ میلیون ریال بر اساس ضوابط تهیه و بین اعضا توزیع کرده‌اند.

۲. **فعالیت خدمات فنی (ماشین‌آلات کشاورزی):** ارائه خدمات ماشینی از طریق واحدهای

(قبل از تقسیم) مشکلات و تنگناهای تعاونی‌های کشاورزی و روستایی تحت پوشش این سازمان، بر اساس نظر مسئولین محترم سازمان تعاون روستایی خراسان در سه بخش ابزار و وسایل کار، نقدینگی و اعتبار، نیروی انسانی خلاصه می‌شود:

الف) مشکلات مربوط به ابزار و وسایل کار

۱. تجهیزات تخلیه و بارگیری کالا در شبکه هنوز به صورت ابتدایی است و باید متحول گردد.
۲. ابزار سرد برای نگهداری، تخلیه و بارگیری محصولات کشاورزی، مانند سبزمینی و پیاز ... در سطح استان خراسان بزرگ کافی نیست و در سطح شبکه تعاونی‌های کشاورزی و روستایی در ابتدایی است.

۳. ماشین‌آلات و ابزار کشاورزی، اعم از کمباین و تراکتور به دلیل سپری شدن عمر مفید کارایی مطلوب ندارند.
۴. کمبود لوازم یدکی و گرانی آن نیز از دیگر مشکلات است.

ب) نقدینگی

۱. اعتباراتی که برای پرداخت وام به اعضا در نظر گرفته شده متناسب با درخواست اعضا نیست. به عنوان مثال، هر فرد عضو تعاونی کم‌تر از سهام خود یا حداکثر به اندازه سهامش می‌تواند وام دریافت نماید که این منصفانه نیست. از طرفی، کوتاه بودن مدت بازپرداخت وام، مانع اجرای طرح‌های زیر بنایی توسط تعاونی‌های کشاورزی و روستایی می‌شود.

۲. سرمایه‌گذاری اعضا در شبکه تعاون روستایی و کشاورزی متناسب با افزایش قیمت‌ها رشد نداشته است.

۳. اعتباراتی که برای خرید محصولات تضمینی کشاورزی برای سازمان در نظر گرفته شده با توجه به حجم بالای تولیدات کشاورزی بسیار کم است.

۱۲۰۰ متر دیوارکشی محوطه زمین انبارهای احداثی سنواتی گذشته انجام و ۳۴۸۰ متر دیوارکشی در دست احداث می‌باشد.

۵. فعالیت‌های اعتباری در سال ۱۳۸۰: در سال ۱۳۸۰ از محل تبصره ۳ قانون بودجه مبلغ ۱۷۰۷۵ میلیون ریال اعتبار قرض‌الحسنه و مبلغ ۵۵۲۲ میلیون ریال اعتبار سایر منابع بین ۵۷۹۰۰ نفر از اعضای شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی جهت انجام امور کشاورزی و دامداری توزیع شده و همچنین مبلغ ۹،۲۶۰،۵۰۰،۰۰۰ ریال وام قرض‌الحسنه و مبلغ ۱۰،۷۳۴،۸۰۰،۰۰۰ وام سایر منابع شرکت‌ها به علت خشکسالی از تاریخ سررسید در سال ۸۰ به مدت یک سال تمدید گردیده است.

۶. فعالیت‌های آموزشی و بالندگی منابع انسانی سال ۱۳۸۰: آموزش یک وظیفه اساسی در تشکیلات و یک فرایند مداوم و همیشگی است و همواره به عنوان وسیله‌ای مطمئن در جهت بهبود کیفیت عملکرد و حل مشکلات مدنظر قرار دارد و فقدان آن نیز از مسائل اساسی و حاد هر سازمان و مدیریت محسوب می‌شود. اداره آموزش سازمان تعاون روستایی استان در راستای اهداف سازمان و به منظور ارتقای سطح دانش تخصصی و شغلی و آگاهی‌ها، و آشنایی با شرح وظایف مدیران و ارکان و کارکنان شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی و نیز اجرای دقیق برنامه‌های آموزشی بر اساس تقویم زمانی (البته با توجه به گستردگی و پراکندگی استان پهناور خراسان بزرگ) با همکاری و معاضدت و مشارکت و حمایت همه جانبه حوزه مدیریت و سایر همکاران و مراکز آموزش کشاورزی مشهد، بیرجند و قائن توانسته در طول سال ۱۳۸۰ به اجرای برنامه‌های آموزشی بپردازد.

مشکلات و تنگناهای تعاونی‌های کشاورزی و روستایی و سازمان تعاون روستایی [۲۵]
بر اساس گزارش سازمان تعاون روستایی استان خراسان

مشکلات و نواقص کار آن‌ها، ۳) بررسی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی روستایی ورامین در خصوص بازاریابی محصولات کشاورزی اعضا و دلایل عدم موفقیت یا موفقیت آن‌ها.

نتیجه‌ای که از این تحقیق حاصل شد نشان داد عملکرد شرکت‌های تعاونی روستایی در بازاریابی محصولات کشاورزی مناسب نبوده و علل آن عبارت بوده‌اند از: ۱) عدم عضویت داوطلبانه روستاییان، ۲) کم‌سودای مدیرعامل‌ها، ۳) کمبود امکانات و تأسیسات زیربنایی، ۴) کمبود سرمایه، ۵) ضعف آموزش مستمر اعضا، ۶) کم شدن نیروی انگیزشی سرپرستان، ۷) سیاست‌های غلط قیمت‌گذاری.

کیانی [۲۷] در تحقیق خود، نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار را بررسی کرده و اشاره می‌کند که تعاونی‌های تولید روستایی را می‌توان نمونه بارز شکل‌هایی دانست که برای رفع نیازهای اساسی کشاورزان به وجود آمده‌اند. جامعه آماری در این تحقیق، شامل کلیه کشاورزان عضو شرکت‌های تعاونی تولید و کشاورزان غیر عضو ساکن در روستاهای تحت پوشش این شرکت‌های تعاونی تولید است. در این تحقیق از میان ۱۶ شرکت تعاونی تولید فعال، به طور تصادفی ۵ شرکت برای مطالعه انتخاب گردید. سپس از این ۵ شرکت به طور کاملاً تصادفی نمونه‌گیری شد. تعداد نمونه ۳۵۰ نفر بوده که بدین منظور در هر تعاونی تعداد ۷۰ نفر (۳۵ نفر عضو و ۳۵ نفر غیر عضو) به صورت کاملاً تصادفی انتخاب شده‌اند. تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داده: از میان ویژگی‌های فردی، بین متغیرهای سن و سابقه کار کشاورزی و متغیر عضویت در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی رابطه منفی معنادار وجود دارد؛ ولی بین متغیر میزان تحصیلات و عضویت رابطه مثبت معنادار به چشم می‌خورد. از میان ویژگی‌های فنی، میان متغیرهای سطح دانش فنی و استفاده بهینه از نهاده بذر و متغیر عضویت،

طبق گزارش سازمان تعاون روستایی استان خراسان (سابق) که تعاونی‌های کشاورزی و روستایی استان را تحت پوشش دارد، فرایند افزایش چشمگیر قیمت‌های نهاده‌های کشاورزی برای شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی با سرمایه اندک مشکلاتی را ایجاد کرده که موجب عدم تأمین به موقع نهاده و کالای معیشتی و ضروری اعضا شده و درآمد اعضا را کاهش داده است. خشکسالی و سیل در سی سال اخیر نیز باعث کاهش قدرت خرید کشاورزان و نهایتاً کاهش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی شده است. وجود تعاونی‌های متعدد کشاورزی همسو در سطح روستاها باعث شده تا قسمتی از نقدینگی روستاییان به عنوان سهام در حساب‌های بانکی این‌گونه تعاونی‌ها نگهداری شود که بنیه مالی تعاونی‌ها را تضعیف کرده است. در نهایت، انتظارات زیاد تعاونی و اعضا از دولت و کمک‌های مالی و معنوی آن باعث شده تا مشارکت اعضا در رشد تعاونی‌ها نادیده گرفته شود. بنابراین می‌توان ادعا کرد که عدم مشارکت اعضا در فعالیت‌ها و تعاملات تعاونی‌ها عامل مؤثری در عدم موفقیت تعاونی‌ها کشاورزی است.

ب) پیشینه تحقیق

از تحقیقات انجام‌شده در ایران که با موضوع این تحقیق تا حدودی مرتبط هستند می‌توان به موارد زیر پرداخت. تلوری [۲۶] در تحقیق خود ابتدا به مطالعه تعاونی‌ها و تئوری بازاریابی تعاونی پرداخته، سپس اطلاعات را تجزیه و تحلیل کرده، مشکلات را مورد بررسی قرار داده است. سؤالات تحقیق مذکور چنین بودند: آیا شرکت تعاونی‌های روستایی در ورامین در بازاریابی محصولات کشاورزی عملکرد خوبی داشته‌اند؟ در صورت عدم موفقیت چه دلایلی باعث به وجود آمدن این نتیجه شده است؟

اهداف این تحقیق عبارت بودند از: ۱) بررسی عملکرد شرکت تعاونی روستایی در ورامین، ۲) یافتن

بازاریابی موفق عمل نکرده‌اند که دلایل آن را می‌توان پرداختن به کارهای جنبی، کم توجهی به مدیریت کارا و کادر متخصص، کمبود سرمایه و تأسیسات زیربنایی لازم، دخالت به جای نظارت و حمایت، و کمبود مشارکت واقعی اعضا در کلیه مراحل تصمیم‌گیری، نظارت و اجرای برنامه‌ها دانست.

درویشی‌نیا، در تحقیق خود به ارزیابی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در استان مازندران پرداخته است [۲۹]. اهداف این تحقیق عبارت بوده‌اند از: ۱) بررسی نگرش اعضا و نسبت به شرکت تعاونی، ۲) بررسی میزان مشارکت اعضا در فعالیت‌های شرکت تعاونی، ۳) بررسی ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و فردی اعضا، شناخت روابط متقابل، و میزان تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی). از مهم‌ترین نتایج این تحقیق موارد زیر در خور ذکر است: موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در حد کم و متوسط بود؛ میزان رضایتمندی اعضا از شرکت‌های تعاونی و آگاهی اعضا از فعالیت‌های شرکت تعاونی در حد متوسط بود؛ همچنین میزان مشارکت اعضا در شرکت تعاونی و فعالیت‌های آن در حد کم بود.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش از نوع توصیفی است. در این تحقیق از روش زمینه‌یابی که یکی از شیوه‌های تحقیق توصیفی است استفاده شده است. تحقیق توصیفی می‌تواند در شناخت وضع موجود و یاری دادن به فرایند تصمیم‌گیری مؤثر باشد. روش زمینه‌یابی می‌تواند ارائه‌کننده راه‌حل‌های مناسب جهت بهبود راهکارهای عملی باشد و پرسشنامه، ساده‌ترین راه تهیه این داده‌ها است [۳۰].

جامعه آماری

جامعه آماری در این تحقیق، کلیه شرکت‌های تعاونی کشاورزی و اعضای آن در سطح استان خراسان بزرگ

رابطه مثبت معناداری وجود دارد، ولی بین متغیرهای سطح مکانیزاسیون و استفاده بهینه از نهاده‌های کود و سم و همچنین روش مناسب آبیاری و دفعات مناسب آبیاری، رابطه معناداری وجود ندارد. میان متغیر عضویت و متغیرهای طریقه دسترسی و چگونگی دسترسی به نهاده‌های بذر، کود و سم و متغیرهای اخذ وام بانکی و تعداد بانک‌هایی که افراد تا کنون از آن‌ها وام گرفته‌اند، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

چوپانی [۲۸] در تحقیق خود به تحلیل کارکرد بازاریابی شرکت‌های تعاونی روستایی و ارتباط آن با توسعه روستایی کازرون پرداخته است. این تحقیق با این نگرش که شرکت‌های تعاونی، نهادهایی کارآمد، بسترساز و تسریع‌کننده توسعه روستایی هستند، صورت گرفت. اهداف مهم این تحقیق، بررسی نقش بازاریابی این شرکت‌ها و ارتباط آن با توسعه روستایی در منطقه کازرون بوده است. جامعه آماری تحقیق، اعضای وام‌گیر شرکت‌های تعاونی نمونه‌اند. برای تعیین تعداد نمونه، ابتدا از بین ۱۶ شرکت، ۵ شرکت که بیش‌ترین ارتباط را با محصولات مورد تحقیق داشتند (گندم، جو، سیب‌زمینی، پیاز) انتخاب و در نهایت تعداد نمونه ۱۵۰ نفر تعیین شد.

نتایج به دست آمده از تحقیق حاکی است: ۱) بین خرید نهاده‌های کود و بذر از شرکت‌ها و افزایش درآمد اعضا، هم در فروش به تعاونی و هم در فروش به بازار آزاد رابطه معناداری وجود ندارد، اما در مورد سم در فروش به هر دو مرکز فوق فرضیه در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید گردید. ۲) بین تأمین به موقع اعتبارات (از وظایف شرکت‌ها) و افزایش سطح زیر کشت و نیز افزایش درآمد اعضا رابطه مثبت وجود ندارد. ۳) رابطه بین فروش محصول گندم به تعاونی‌ها و کاهش هزینه‌های فروش و افزایش درآمد اعضا، صددرصد تأیید گردید (اعضا تمایلی به فروش محصول جو، سیب‌زمینی و پیاز خود به شرکت‌های تعاونی ندارند). بدین ترتیب می‌توان گفت شرکت‌های تعاونی در زمینه

(بجنورد، فردوس و مشهد) به طور کاملاً تصادفی ۱۵ شرکت و تعداد ۳۰۰ عضو به عنوان حجم نمونه آماری به روش نمونه‌گیری تصادفی برگزیده شدند که بدین ترتیب در هر شهرستان تعداد ۱۰۰ عضو نیز به صورت کاملاً تصادفی برای بررسی و سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا و سازماندهی نیروی انسانی پراکنده کشاورزی انتخاب شدند.

روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات

روش جمع‌آوری اطلاعات مربوط به این پژوهش را می‌توان به دو قسمت مهم تقسیم کرد:

۱. جمع‌آوری اطلاعات ثانویه، شامل منابع کتابخانه‌ای و مطالعه اسناد و مدارک و گزارش نشریه عملکرد سالانه سازمان تعاون روستایی استان خراسان و مشورت با متخصصین و کارشناسان طرح و نیز مسئولین ذیربط و استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی و کتابخانه‌ای.

۲. جمع‌آوری اطلاعات اولیه (میدانی)، که رایج‌ترین آن تهیه پرسشنامه است. در این تحقیق برای ارزیابی و بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. پرسشنامه‌ها از طریق سازمان تعاون روستایی استان خراسان در نواحی مربوط بین تعاونی‌های کشاورزی و اعضای جامعه نمونه به طور رسمی توزیع گردید و کلیه پرسشنامه‌ها از طریق سازمان تعاون روستایی جمع‌آوری و تحویل محقق شد. به دلیل محرمانه بودن اطلاعات پرسشنامه‌ها از ذکر نام تعاونی‌های کشاورزی در نواحی مذکور خودداری می‌گردد.

روایی

در این تحقیق، روایی پرسشنامه‌ها به طریق محتوایی حاصل شده و برای تعیین روایی محتوایی از نظر اساتید، مسئولین و کارشناسان محترم سازمان تعاون روستایی و شرکت‌های تعاونی کشاورزی استفاده گردیده و روایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفته است [۳۲].

است، اما با توجه به تلقی مزبور، جامعه آماری این تحقیق با ویژگی‌های خاص خود به ترتیب زیر است: ۱) شرکت‌های تعاونی کشاورزی (کشاورزان و زارعین، باغداران، پنبه‌کاران و زعفران‌کاران ...) استان خراسان که در این تحقیق سنجش عملکرد این جامعه مورد بررسی قرار گرفته است؛ ۲) اعضای شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان که از خدمات ارائه‌شده در شرکت‌های تعاونی کشاورزی استفاده می‌کنند.

روش نمونه‌گیری

در این تحقیق به منظور کاهش هزینه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای دو مرحله‌ای استفاده شده است، بدین ترتیب که ابتدا جامعه به خوشه‌هایی تقسیم و سپس از بین خوشه‌ها، تعدادی به شکل تصادفی انتخاب شدند. در ادامه از بین خوشه‌های انتخاب‌شده، نمونه تصادفی دیگر گرفته شده است. بدین ترتیب با حجم نمونه کم‌تر نسبت به سایر روش‌های نمونه‌گیری می‌توان به هدف موردنظر رسید و نتیجه را به کل جامعه تعمیم داد [۳۱].

حجم نمونه آماری

در مرحله اول با استفاده از اطلاعات نشریه عملکرد سازمان تعاون روستایی استان خراسان بزرگ و واحدهای تابعه آن، اعم از تعاونی‌های کشاورزی و روستایی در سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۰ و مطالعه اسناد و مدارکی که در اختیار محقق قرار گرفت، از میان ۲۲ شهرستان استان خراسان که تحت پوشش سازمان تعاون روستایی استان خراسان قرار داشتند (اسفراین، بجنورد، بیرجند، تایباد، تربت جام، تربت حیدریه، چناران، خواف، درگز، سبزوار، سرخس، شیروان، طبس، فردوس، فریمان، قائنات، قوچان، کاشمر، گناباد، مشهد، نیشابور، نهبندان) تعداد ۳ شهرستان (بجنورد، فردوس و مشهد) به روش نمونه‌گیری تصادفی برای مطالعه انتخاب شدند. در مرحله دوم از میان ۴۸ شرکت تعاونی کشاورزی فعال با ۳۶۱۹۵ نفر عضو در ۳ شهرستان

بنابراین فرضیه‌های تحقیق حاضر به شرح ذیل می‌باشند:
 ۱) شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی موفق بوده‌اند. ۲) شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان در تأمین نیازمندی‌های اعضا موفق بوده‌اند.

معیار بررسی نتایج پرسشنامه‌ها

با توجه به مبانی نظری اطلاعات و داده‌های پرسشنامه‌ها، از طریق آمار توصیفی و استنباطی به تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها پرداخته شده است. جهت سهولت در بیان نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها، امتیازبندی سؤالات بر اساس مقیاس لیکرت در پنج رتبه انجام گردید. گزینه «مطلوب» به این معنا است که عملکرد شرکت در حوزه فعالیت مربوط در سطح مطلوب قرار دارد. گزینه «زیاد (خوب)» به این معنا است که عملکرد شرکت در حوزه فعالیت مربوط در سطح مورد انتظار است و بنابراین عملکرد شرکت موفق ارزیابی می‌گردد که در این تحقیق گزینه زیاد به عنوان معیار عملکرد موفق یا معیار ادعا مدنظر است. گزینه «متوسط» به این معنا است که عملکرد شرکت در حوزه فعالیت مربوطه در حد میانه یا متوسط قرار دارد. گزینه «کم» به این معنا است که عملکرد شرکت در حوزه فعالیت مربوط آنقدر غیر قابل قبول است که باید فوراً نسبت به بهبود آن اقدام گردد. گزینه «خیلی کم» به این معنا است که عملکرد شرکت در حوزه فعالیت مربوط آنقدر ناچیز و غیر قابل قبول است که برای بهبود آن باید اقدامات جدی و ریشه‌ای انجام گیرد.

نتایج

نتایج پرسشنامه شماره ۱ (پرسشنامه سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده روستایی در بخش کشاورزی)

این پرسشنامه با ۲۰ سؤال ۵ گزینه‌ای شاخص‌های مورد نظر را از دیدگاه ۳۰۰ نفر نمونه آماری مورد سنجش قرار داده است.

پایایی

برای آزمون پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. مطابق محاسبات انجام‌شده، ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه ۲۰ سؤالی که مربوط به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در بخش کشاورزی سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی می‌باشد برابر با ۰/۸۸ گردید و ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه ۵۶ سؤالی که مربوط به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا می‌باشد برابر با ۰/۸۱ محاسبه گردید که این ارقام نشان می‌دهد پرسشنامه‌ها از پایایی بالایی برخوردارند.

طریقه تعیین ملاک ارزیابی با عملکرد موفق

برای تعیین ملاک ارزیابی یا عملکرد موفق (مورد انتظار) در این تحقیق در پرسشنامه پنج گزینه‌ای لیکرت، امتیاز گزینه چهارم که عدد ۴ است به عنوان ملاک ارزیابی عملکرد موفق یا مورد انتظار در آزمون فرضیه ۱ و ۲ در نظر گرفته شده است.

فنون آماری و روش تحلیل داده‌ها

در این تحقیق برای آزمون فرضیه‌های ۱ و ۲ از آمار توصیفی و آمار استنباطی، و آزمون پارامتری (t) استفاده شده است. پیش‌فرض این آزمون، نرمال بودن داده‌ها است که نرمال بودن داده‌ها از طریق رسم نمودارهای بافت‌نگار و احتمال نرمال، آزمون‌های کولموگروف، اسمیرنوف و آندرسن - دارلینگ مورد بررسی و تأیید قرار گرفته است و در این راستا از نرم‌افزار آماری spss استفاده شده است.

سؤالات یا فرضیه‌های تحقیق

عوامل زیادی می‌تواند بر عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان مؤثر باشد. آنچه مبانی فرضیات تحقیق حاضر را تشکیل می‌دهد عواملی است که تا اندازه زیاد تحت کنترل شرکت‌های تعاونی کشاورزی بوده، قابل رسیدگی است و می‌تواند باعث ارتقای عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی شود.

جدول ۲ توزیع فراوانی داده‌های حاصل از سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده روستایی در بخش کشاورزی

سؤال	تعداد پاسخ‌دهندگان	گزینه مطلوب		گزینه خوب		گزینه متوسط		گزینه کم		گزینه خیلی کم		بدون پاسخ
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱	۳۰۰	۵۰	۱۴۴	۴۸۰	۲۸	۹۳	۹۵	۳۱۷	۱۴	۴۷	۴	۱۳
۲	۳۰۰	۲۷	۲۸	۱۲۷	۳۸	۱۲۷	۱۷۱	۵۷۰	۴۲	۱۴۰	۳	۱۰
۳	۳۰۰	۱۳	۲۸	۴۰	۲۸	۹۳	۱۲۱	۴۰۳	۲۲	۷۳	۵	۱۷
۴	۳۰۰	۳۰	۱۰۳	۳۴۳	۶۲	۲۰۷	۱۰۶	۳۵۳	۱۵	۵۰	۵	۱۷
۵	۳۰۰	۰	۳۲	۱۰۷	۸۲	۲۷۳	۱۶۰	۵۳۳	۲۴	۸۰	۰	۰
۶	۳۰۰	۰	۹۵	۳۱۷	۶۱	۲۰۳	۱۲۶	۴۲۰	۱۸	۶۰	۰	۰
۷	۳۰۰	۴۱	۱۳۷	۸۶	۵۸	۱۹۳	۷۶	۲۵۳	۳۷	۱۲۳	۲	۰۷
۸	۳۰۰	۱۶	۵۳	۱۹۳	۴۳	۱۴۳	۳۸	۱۲۷	۹	۳۰	۱	۰۳
۹	۳۰۰	۱	۰۳	۴۵	۶۵	۲۱۷	۱۳۶	۴۵۳	۵۳	۱۷۷	۰	۰
۱۰	۳۰۰	۳۰	۱۰۰	۱۳۰	۴۱	۱۳۷	۸۲	۲۷۳	۱۷	۵۷	۰	۰
۱۱	۳۰۰	۶	۲۰	۷۵	۵۵	۱۸۳	۱۴۲	۴۷۳	۲۲	۷۳	۰	۰
۱۲	۳۰۰	۰	۰	۰	۱۶	۲۳	۵۳	۱۳۳	۱۴۱	۴۷۰	۳	۱۰
۱۳	۳۰۰	۱۵	۵۰	۱۴۴	۲۸	۹۳	۹۵	۳۱۷	۱۴	۴۷	۴	۱۳
۱۴	۳۰۰	۹	۲۸	۴۰	۲۸	۹۳	۱۱۴	۳۸۰	۱۴	۴۷	۳	۱۰
۱۵	۳۰۰	۴	۱۳	۴۰	۲۸	۹۳	۱۲۱	۴۰۳	۲۲	۷۳	۵	۱۷
۱۶	۳۰۰	۱۴	۴۷	۱۱۵	۳۷	۱۲۳	۱۱۶	۳۸۷	۱۵	۵۰	۳	۱۰
۱۷	۳۰۰	۲	۰۷	۳۲	۸۲	۲۷۳	۱۶۰	۵۳۳	۲۴	۸۰	۰	۰
۱۸	۳۰۰	۰	۶۹	۲۳۰	۶۵	۲۱۷	۱۴۰	۴۶۷	۲۴	۸۰	۲	۰۷
۱۹	۳۰۰	۲۸	۹۳	۱۵۶	۴۶	۱۵۳	۵۹	۱۹۷	۱۱	۳۷	۰	۰
۲۰	۳۰۰	۱۸	۶۰	۸۳	۷۲	۲۷۷	۹۰	۳۰۰	۳۷	۱۲۳	۰	۰
میانگین	۳۰۰	۱۱/۱	۳/۷	۹۵/۳۵	۳۱/۸	۴۸/۷۵	۱۶/۳	۱۱۴/۰۵	۳۸/۰	۲۸/۷۵	۹/۶	۲/۰

درصد گزینه «کم» را انتخاب کردند که نشان می‌دهد اکثر افراد گزینه «کم» را انتخاب کرده‌اند و عملکرد شرکت را آن‌قدر غیر قابل قبول می‌دانند که باید فوراً نسبت به بهبود آن اقدام گردد. ۹/۶ درصد گزینه «خیلی کم» را انتخاب کرده‌اند و عملکرد شرکت در حوزه فعالیت مربوطه را آن‌قدر ناچیز و غیر قابل قبول می‌دانند که برای بهبود آن باید اقدامات جدی و ریشه‌ای انجام گیرد. بنابراین ۳۵/۵ درصد اعضا، گزینه «خوب» و «خیلی خوب» را انتخاب کرده‌اند، یعنی حدوداً یک سوم اعضا عملکرد شرکت‌ها را در سطح «موفق و مطلوب» و ۳۷/۶ درصد آن را در سطح ضعیف ارزیابی کرده‌اند. همچنین ۵۱/۸ درصد اعضا عملکرد شرکت را در حد متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند. این ارقام بیانگر این واقعیت است که شرکت‌های تعاونی کشاورزی توانسته‌اند در جذب نیروی انسانی پراکنده بخش کشاورزی، بالاتر از سطح متوسط عمل کنند. این ارقام مؤید رد شدن فرضیه اصلی (مبتنی بر معیار بررسی نتایج پرسشنامه‌ها) تحقیق است.

جدول ۲ داده‌های آماری حاصل از سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی را در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده روستایی در بخش کشاورزی استان خراسان ارائه می‌دهد و در این رابطه میزان توجه شرکت‌های تعاونی به مؤلفه‌های تبیین شده (تشویق و راهنمایی برای عضویت، استفاده از تبلیغات و آگاهی دادن در مورد فواید عضویت در تعاونی‌های کشاورزی، معرفی کشاورزان نمونه عضو تعاونی، ایجاد اشتغال، استفاده از بزرگان و رهبران محلی برای شناساندن فعالیت‌های تعاونی ...) از دیدگاه کشاورزان عضو مورد سنجش قرار گرفت. داده‌ها نشان می‌دهند که ۳/۷ درصد افراد نمونه آماری گزینه «مطلوب» را انتخاب کردند و عملکرد شرکت را مطلوب ارزیابی کردند که کم‌ترین تعداد را تشکیل می‌دهند. ۳۱/۸ درصد گزینه «خوب» (زیاد) را انتخاب کردند و عملکرد شرکت را در حوزه فعالیت مربوط در سطح مورد انتظار (موفق) ارزیابی کردند. ۱۶/۳ درصد گزینه «متوسط» را انتخاب کردند و عملکرد شرکت را در سطح متوسط ارزیابی کردند. ۳۸

جدول ۳ توزیع فراوانی داده‌های حاصل از سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های کشاورزان استان خراسان

سؤال	تعداد پاسخ‌دهندگان	گزینه مطلوب		گزینه خوب		گزینه متوسط		گزینه کم		گزینه خیلی کم		بدون پاسخ	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱	۳۰۰	۲/۷	۱۱	۳۳/۳	۱۰۰	۷/۰	۱۸	۴۴/۹	۱۳۲	۱۳/۰	۳۹	۰/۰	۰
۲	۳۰۰	۳/۷	۱۱	۵۰/۳	۱۵۱	۵/۷	۱۷	۳۶/۷	۱۱۰	۳/۳	۱۰	۰/۳	۱
۳	۳۰۰	۲۷/۷	۸۳	۴۵/۰	۱۳۵	۱۰/۳	۳۱	۱۴/۰	۴۲	۳/۰	۹	۰/۰	۰
۴	۳۰۰	۰/۳	۱	۱۵/۰	۴۵	۲۱/۷	۶۵	۴۵/۳	۱۳۶	۱۷/۷	۵۳	۰/۰	۰
۵	۳۰۰	۱۰/۰	۳۰	۴۳/۳	۱۳۰	۱۳/۷	۴۱	۲۷/۳	۸۲	۵/۷	۱۷	۰/۰	۰
۶	۳۰۰	۲/۳	۷	۲۷/۷	۸۳	۸/۳	۲۵	۴۴/۷	۱۲۴	۱۵/۷	۴۷	۱/۳	۴
۷	۳۰۰	۰/۰	۰	۲۷/۷	۸۳	۱۹/۷	۵۹	۴۳/۳	۱۲۰	۸/۷	۲۶	۰/۷	۲
۸	۳۰۰	۲/۰	۶	۲۰/۰	۷۵	۱۸/۳	۵۵	۴۷/۳	۱۴۲	۷/۳	۲۲	۰/۰	۰
۹	۳۰۰	۰/۰	۰	۱۵/۳	۴۶	۱۰/۰	۳۰	۵۳/۰	۱۵۳	۲۰/۷	۶۲	۱/۰	۳
۱۰	۳۰۰	۰/۰	۰	۲/۳	۷	۵/۳	۱۶	۴۴/۳	۱۳۳	۴۷/۰	۱۴۱	۱/۰	۳
۱۱	۳۰۰	۶/۰	۱۸	۳۰/۰	۹۰	۲۱/۰	۶۳	۳۲/۳	۹۷	۹/۷	۲۹	۱/۰	۳
۱۲	۳۰۰	۵/۰	۱۵	۴۸/۰	۱۴۴	۹/۳	۲۸	۳۱/۷	۹۵	۴/۷	۱۴	۱/۳	۴
۱۳	۳۰۰	۳/۰	۹	۴۰/۰	۱۲۰	۱۳/۳	۴۰	۳۸/۰	۱۱۴	۴/۷	۱۴	۱/۰	۳
۱۴	۳۰۰	۲/۷	۸	۱۲/۷	۳۸	۱۲/۷	۳۸	۵۷/۰	۱۷۱	۱۴/۰	۴۲	۱/۰	۳
۱۵	۳۰۰	۲/۷	۱۱	۱۶/۳	۴۹	۶/۰	۱۸	۵۷/۰	۱۷۱	۱۶/۰	۴۸	۱/۰	۳
۱۶	۳۰۰	۱/۳	۴	۴۰/۰	۱۲۰	۹/۳	۲۸	۴۰/۳	۱۲۱	۷/۳	۲۲	۱/۷	۵
۱۷	۳۰۰	۳/۰	۹	۳۴/۳	۱۰۳	۲۰/۷	۶۲	۳۵/۳	۱۹۶	۵/۰	۱۵	۱/۷	۵
۱۸	۳۰۰	۴/۷	۱۴	۳۸/۳	۱۱۵	۱۲/۳	۳۷	۲۸/۷	۱۱۶	۵/۰	۱۵	۱/۰	۳
۱۹	۳۰۰	۲/۰	۶	۱۷/۷	۵۲	۲۰/۰	۶۰	۴۹/۷	۱۴۹	۹/۷	۲۹	۱/۰	۳
۲۰	۳۰۰	۰/۷	۲	۱۰/۷	۳۲	۲۷/۳	۸۲	۵۳/۳	۱۶۰	۸/۰	۲۴	۰/۰	۰
۲۱	۳۰۰	۰/۰	۰	۲۳/۰	۶۹	۲۱/۷	۶۵	۴۶/۷	۱۴۰	۲/۰	۲۴	۰/۷	۲
۲۲	۳۰۰	۰/۰	۰	۳۱/۷	۹۵	۲۰/۳	۶۱	۴۲/۰	۱۲۶	۶/۰	۱۸	۰/۰	۰
۲۳	۳۰۰	۹/۳	۲۸	۵۲/۰	۱۵۶	۱۵/۳	۴۶	۱۹/۷	۵۹	۳/۷	۱۱	۰/۰	۰
۲۴	۳۰۰	۲/۳	۷	۲۷/۷	۸۳	۱۸/۳	۵۵	۴۰/۳	۱۲۱	۱۱/۳	۳۴	۰/۰	۰
۲۵	۳۰۰	۶/۰	۱۸	۲۷/۷	۸۳	۲۴/۰	۷۲	۳۰/۰	۹۰	۱۲/۳	۳۵	۰/۰	۰
۲۶	۳۰۰	۱۳/۷	۴۱	۲۸/۷	۸۶	۱۹/۳	۵۸	۲۵/۳	۷۶	۱۲/۳	۳۷	۰/۷	۲
۲۷	۳۰۰	۳/۳	۱۰	۴۶/۳	۱۳۹	۱۵/۷	۴۷	۲۵/۳	۷۶	۹/۳	۲۸	۰/۰	۰
۲۸	۳۰۰	۲/۰	۶	۲۵/۰	۷۵	۱۸/۳	۵۵	۴۷/۳	۱۴۲	۷/۳	۲۲	۰/۰	۰
۲۹	۳۰۰	۱/۰	۳	۱۷/۷	۵۳	۹/۳	۲۸	۴۸/۰	۱۴۴	۲۴/۰	۷۲	۰/۰	۰
۳۰	۳۰۰	۲۳/۳	۷۰	۴۵/۰	۱۳۵	۱۵/۳	۴۶	۱۹/۰	۵۷	۱۷/۳	۵۲	۰/۰	۰
۳۱	۳۰۰	۳/۷	۱۱	۲۳/۳	۷۰	۶/۰	۱۸	۴۴/۰	۱۳۲	۱۳/۰	۳۹	۰/۰	۰
۳۲	۳۰۰	۳/۷	۱۱	۵۰/۳	۱۵۱	۵/۷	۱۷	۳۶/۷	۱۱۰	۳/۳	۱۰	۰/۳	۱
۳۳	۳۰۰	۲۷/۷	۸۳	۴۵/۰	۱۳۵	۱۰/۳	۳۱	۱۴/۰	۴۲	۳/۰	۹	۰/۰	۰
۳۴	۳۰۰	۰/۳	۱	۱۵/۰	۴۵	۲۱/۷	۶۵	۴۵/۳	۱۳۶	۱۷/۷	۵۳	۰/۰	۰
۳۵	۳۰۰	۱۰/۰	۳۰	۴۳/۳	۱۳۰	۱۳/۷	۴۱	۲۷/۳	۸۲	۵/۷	۱۷	۰/۰	۰
۳۶	۳۰۰	۲/۳	۷	۲۷/۷	۸۳	۸/۳	۲۵	۴۴/۷	۱۲۴	۱۵/۷	۴۷	۱/۳	۴
۳۷	۳۰۰	۰/۰	۰	۲۷/۷	۸۳	۱۹/۷	۵۹	۴۳/۳	۱۲۰	۸/۷	۲۶	۰/۷	۲
۳۸	۳۰۰	۲/۰	۶	۲۵/۰	۷۵	۱۸/۳	۵۵	۴۷/۳	۱۴۲	۷/۳	۲۲	۰/۰	۰
۳۹	۳۰۰	۰/۰	۰	۱۵/۳	۴۶	۱۰/۰	۳۰	۵۳/۰	۱۵۹	۲۰/۷	۶۲	۱/۰	۳
۴۰	۳۰۰	۰/۰	۰	۲/۳	۷	۵/۳	۱۶	۴۴/۳	۱۳۳	۴۷/۰	۱۴۱	۱/۰	۳
۴۱	۳۰۰	۶/۰	۱۸	۳۰/۰	۹۰	۲۱/۰	۶۳	۳۲/۳	۹۷	۹/۷	۲۹	۱/۰	۳
۴۲	۳۰۰	۵/۰	۱۵	۴۸/۰	۱۴۴	۹/۳	۲۸	۳۱/۷	۹۵	۴/۷	۱۴	۱/۳	۴
۴۳	۳۰۰	۳/۰	۹	۴۰/۰	۱۲۰	۱۳/۳	۴۰	۳۸/۰	۱۱۴	۴/۷	۱۴	۱/۰	۳
۴۴	۳۰۰	۲/۷	۸	۱۲/۷	۳۸	۱۲/۷	۳۸	۵۷/۰	۱۷۱	۱۶/۰	۴۸	۱/۰	۳
۴۵	۳۰۰	۳/۷	۱۱	۱۶/۳	۴۹	۶/۰	۱۸	۵۷/۰	۱۷۱	۱۶/۰	۴۸	۱/۰	۳
۴۶	۳۰۰	۱/۳	۴	۳۴/۳	۱۰۳	۲۰/۷	۶۲	۳۵/۳	۱۹۶	۷/۳	۲۲	۱/۷	۵
۴۷	۳۰۰	۳/۰	۹	۳۴/۳	۱۰۳	۲۰/۷	۶۲	۳۵/۳	۱۹۶	۵/۰	۱۵	۱/۷	۵
۴۸	۳۰۰	۴/۷	۱۴	۳۸/۳	۱۱۵	۱۲/۳	۳۷	۲۸/۷	۱۱۶	۵/۰	۱۵	۱/۰	۳
۴۹	۳۰۰	۲/۰	۶	۱۷/۷	۵۳	۲۰/۰	۶۰	۴۹/۷	۱۴۹	۹/۷	۲۹	۱/۰	۳
۵۰	۳۰۰	۰/۷	۲	۱۰/۷	۳۲	۲۷/۳	۸۲	۵۳/۳	۱۶۰	۸/۰	۲۴	۰/۰	۰
۵۱	۳۰۰	۰/۰	۰	۲۳/۰	۶۹	۲۱/۷	۶۵	۴۶/۷	۱۴۰	۲/۰	۲۴	۰/۷	۲
۵۲	۳۰۰	۰/۰	۰	۳۱/۷	۹۵	۲۰/۳	۶۱	۴۲/۰	۱۲۶	۶/۰	۱۸	۰/۰	۰
۵۳	۳۰۰	۹/۳	۲۸	۵۲/۰	۱۵۶	۱۵/۳	۴۶	۱۹/۷	۵۹	۳/۷	۱۱	۰/۰	۰
۵۴	۳۰۰	۲/۳	۷	۲۷/۷	۸۳	۱۸/۳	۵۵	۴۰/۳	۱۲۱	۱۱/۳	۳۴	۰/۰	۰
۵۵	۳۰۰	۶/۰	۱۸	۲۷/۷	۸۳	۷/۲	۲۴	۳۰/۰	۹۰	۱۲/۳	۳۷	۰/۰	۰
۵۶	۳۰۰	۱۳/۷	۴۱	۲۸/۷	۸۶	۱۹/۳	۵۸	۲۵/۳	۷۶	۱۲/۳	۳۷	۰/۷	۲
میانگین	۳۰۰	۴/۶	۱۳/۷	۲۹/۳	۸۷/۹	۴۴/۹	۱۵/۰	۳۹/۵	۱۱۸/۶	۳۳/۱	۳۹/۵	۱/۸	۰/۶

صورت نقد یا در قالب وام جنسی یا غیر نقدی از قبیل بذر، کود، غذای دام و ابزار کار.

۷. فعالیت‌های بازرگانی شرکت تعاونی کشاورزی: سؤالات ۳۷ تا ۴۸، شامل تأمین و تدارک خرید و فروش مواد سوختی و نفتی به کشاورزان، خرید و فروش و توزیع محصولات کشاورزی به قیمت عادلانه، و بازاریابی.

توصیف نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد ۴/۶ درصد افراد نمونه آماری، گزینه «مطلوب» را انتخاب و عملکرد شرکت را مطلوب ارزیابی کردند که کم‌ترین تعداد را تشکیل می‌دهند. ۲۹/۳ درصد، گزینه «خوب» را انتخاب عملکرد شرکت را در حوزه فعالیت مربوط در سطح مورد انتظار (موفق) ارزیابی کردند. ۱ درصد، گزینه «متوسط» را انتخاب عملکرد شرکت را در سطح حداقل متوسط ارزیابی کردند. ۳۹/۵ درصد گزینه کم را انتخاب کردند که نشان می‌دهد اکثر افراد گزینه «کم» را انتخاب و عملکرد شرکت را آن‌قدر غیر قابل قبول ارزیابی کردند که باید فوراً نسبت به بهبود آن اقدام گردد. ۱۱ درصد، گزینه «خیلی کم» را انتخاب کرده، و عملکرد شرکت را در حوزه فعالیت مربوط آن‌قدر ناچیز و غیر قابل قبول می‌دانند که برای بهبود آن باید اقدامات جدی و ریشه‌ای انجام داد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت ۳۳/۹ درصد افراد، گزینه‌های «خوب» و «خیلی خوب» را انتخاب کرده‌اند، یعنی یک سوم اعضا، عملکرد شرکت‌های تعاونی را در سطح موفق و مطلوب ارزیابی کرده‌اند. همچنین ۵۰/۵ درصد اعضا، عملکرد تعاونی‌ها را در سطح ضعیف ارزیابی کرده‌اند. در مجموع ۴۸/۹ درصد اعضا عملکرد تعاونی‌ها را در حد متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند. در واقع، شرکت‌های تعاونی در هیچ کدام از مشخصه‌های مورد سنجش در حد موفق عمل نکرده‌اند و این ارقام، مؤید رد شدن فرضیه تحقیق (مبتنی بر معیار بررسی نتایج پرسشنامه‌ها) است.

جدول ۳ داده‌های آماری حاصل از سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی را در تأمین نیازمندی‌های اعضا ارائه می‌دهد. این پرسشنامه شامل ۵۶ سؤال ۵ گزینه‌ای بوده، انواع نیازمندی‌ها یا شاخص‌های مورد سنجش در آن عبارتند از:

۱. توزیع نهاده‌های کشاورزی: سؤالات ۱ تا ۷، شامل نهاده‌ها، یعنی کود شیمیایی، سموم دفع آفات نباتی، بذر اصلاح شده گندم و جو و پودر کربنات روغن استرالیایی گوگرد میکرونیزه و ...

۲. ساختمان و تأسیسات: سؤالات ۸ تا ۱۳، شامل واحدهای نگهداری نهاده‌های کشاورزی، مازاد تولیدات کشاورزی، از قبیل انبارهای فنی چند منظوره، انبارهای سرد برای نگهداری محصولات فسادپذیر، انبارهای جنبی فروشگاه‌های مصرف، باسکول‌ها، و سایر مایحتاج کشاورزان.

۳. واحدهای تولیدی و تبدیلی: سؤالات ۱۴ تا ۱۷، شامل وضعیت کارگاه‌ها، کارخانه‌ها، و واحدهای تولیدی، از قبیل پنبه پاک‌کنی، تصفیه و بسته‌بندی کشمش، پشم‌ریسی، سبزی خشک‌کنی، لاستیک‌سازی، کارتن‌سازی، دفترسازی، بسته‌بندی ماکارونی و غیره.

۴. واحدهای مکانیزاسیون: سؤالات ۱۸ تا ۲۸، شامل تشکیل مراکز ارائه خدمات ماشینی و لوازم یدکی و ماشین‌آلات کشاورزی به کشاورزان عضو شرکت تعاونی برای کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی توسط کشاورزان.

۵. کشت‌های مشارکتی: سؤالات ۲۹ تا ۳۲، شامل بهره‌گیری از زمین‌های تحت تملک اعضا از طریق مبادرت به کشت مشارکتی، کشت استیجاری و کشت مقاطعه کاری.

۶. تخصیص وام و اعتبارات: سؤالات ۳۳ تا ۳۶ و ۴۹ تا ۵۶، شامل اعطای وام توسط شرکت تعاونی کشاورزی و صندوق‌های قرض‌الحسنه در تعاونی‌ها به منظور مصارف و امور کشاورزی به کشاورزان به

مطلوب ارزیابی کرده‌اند. ۳۷/۶ درصد اعضا، عملکرد شرکت را در سطح ضعیف و ۵۱/۸ درصد در سطح متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند. نتایج آمار توصیفی بیانگر این واقعیت است که شرکت‌های تعاونی کشاورزی توانسته‌اند در زمینه جذب و سازماندهی نیروی انسانی پراکنده بخش کشاورزی در تعاونی بالاتر از سطح متوسط و پایین‌تر از سطح موفق عمل کنند. همچنین با آزمون فرضیه ۱ به شیوه استنباطی، این نتیجه حاصل شد که از دیدگاه اعضا (با ضریب اطمینان ۹۵ درصد) شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی موفق نبودند. در تحلیل نتایج تحقیق حاضر می‌توان گفت: از دید اعضا، تعاونی‌ها در زمینه تشویق کشاورزان به عضویت، آگاه کردن کشاورزان و روستاییان از فواید عضویت در تعاونی‌های کشاورزی، مشکل‌گشا بودن برای اعضا، معرفی کشاورزان نمونه عضو تعاونی، ارائه تصویری صحیح از تعاونی و ایجاد اشتغال و استفاده از معتمدان و رهبران اجتماعی جهت تبلیغ سودمندی‌های تعاونی کشاورزی در حد مورد انتظار موفق بوده‌اند. بنابراین، تعاونی‌های کشاورزی باید اهتمام بیشتری در زمینه‌ها فوق‌الذکر داشته باشند. در دنیای تعاون، جذب و سازماندهی نیروی انسانی، یک رویکرد دیرینه نهضت تعاونی به حساب می‌آید و سابقه آن به تشکیل نخستین شرکت تعاونی برمی‌گردد و هر چه تعداد اعضای شرکت‌های تعاونی زیادتر و مشارکت اعضا در فعالیت‌های تعاونی بیشتر باشد شرکت‌های تعاونی موفق‌تر خواهند بود.

در کشور هندوستان ۹۹/۷ درصد از ساکنان روستاها و کشاورزان، تحت پوشش نهضت تعاونی قرار دارند [۱]. تجارب کشورهای مختلف، مانند کشور هندوستان که در آن‌ها، ۹۹/۷ درصد از ساکنان روستاها و کشاورزان تحت پوشش نهضت تعاونی قرار دارند می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. در بعضی جوامع در حال رشد برای جذب اعضا و سازماندهی نیروی انسانی

آزمون فرضیه‌های تحقیق

فرضیه ۱: «شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی موفق بوده‌اند». برای آزمون فرضیه از آماره آزمون (t) استفاده شده است. چون مقدار p یا سطح احتمال مشاهده شده از ۰/۰۵ کوچک‌تر است، بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می‌گردد. به عبارت دیگر، شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی کم‌تر از حد موفق فعالیت داشته‌اند.

فرضیه ۲: «شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا موفق بوده‌اند». برای آزمون فرضیه ۲ از آماره آزمون (t) استفاده شده است. چون P یا سطح احتمال مشاهده شده از ۰/۰۵ کم‌تر است، بنابراین فرض H_0 رد می‌گردد. به عبارت دیگر، شرکت‌های تعاونی کم‌تر از حد موفق در تأمین نیازمندی‌های اعضا فعالیت داشته‌اند.

بحث نتایج و پیشنهادها

در این تحقیق سعی شده تا از طریق دستیابی به نظر و دیدگاه اعضای تعاونی‌های کشاورزی به این سؤال پاسخ داده شود که آیا شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده کشاورزی و تأمین نیازمندی‌های اعضا موفق بوده‌اند یا نه؟ بنابراین دو فرضیه مطرح شد. در زیر به نتیجه‌گیری در باب فرضیات تحقیق پرداخته می‌شود.

از تجزیه و تحلیل اطلاعات از طریق آمار توصیفی و استنباطی، در فرضیه ۱ این نتیجه حاصل گردید که شرکت‌های تعاونی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی موفق نبودند. همان‌طور که جدول ۲ داده‌های آماری حاصل از سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در سازماندهی نیروی انسانی پراکنده در بخش کشاورزی را نشان می‌دهد، ۳۵/۵ درصد اعضا، گزینه «خوب و خیلی خوب» را انتخاب کرده‌اند، یعنی حدود یک سوم اعضا، عملکرد شرکت‌ها را موفق و

در تأمین هیچ‌کدام از نیازمندی‌های اعضای خود در سطح مورد انتظار موفق عمل کنند.

در فرضیه ۲ میزان توجه تعاونی‌های کشاورزی به مؤلفه‌های تبیین شده (تأمین نهاده‌های کشاورزی و ایجاد ساختمان و تأسیسات، ایجاد واحدهای تولیدی و تبدیلی، ایجاد واحدها مکانیزاسیون، مبادرت به کشت‌های مشارکتی، تأمین اعتبارات و تخصیص وام به کشاورزان، و فعالیت‌های بازرگانی) از دیدگاه کشاورزان عضو مورد سنجش قرار گرفت. همان‌طور که در جدول ۳ داده‌های آماری حاصل از سنجش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا نشان می‌دهد ۳۳/۹ درصد اعضا، گزینه‌های «خوب و خیلی خوب» را انتخاب کرده‌اند؛ یعنی یک سوم اعضا، عملکرد شرکت‌های تعاونی را در سطح موفق و مطلوب ارزیابی کرده‌اند. همچنین ۵۰/۵ درصد اعضا، عملکرد تعاونی‌ها را در سطح ضعیف ارزیابی کرده‌اند. در مجموع ۴۸/۹ درصد اعضا، عملکرد تعاونی‌ها را در حد متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند.

نتایج توصیفی نشان می‌دهد تعاونی‌های کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا در حد متوسط و پایین‌تر از حد موفق عمل کرده‌اند. همچنین با آزمون فرضیه ۲ به شیوه آمار استنباطی، این نتیجه حاصل شد که از دیدگاه اعضا، با ضریب اطمینان ۹۵ درصد، شرکت‌های تعاونی کشاورزی نتوانسته‌اند در تأمین نیازمندی‌های اعضا (تأمین نهاده‌های کشاورزی، ایجاد ساختمان و تأسیسات، ایجاد واحدهای تولیدی و تبدیلی، ایجاد واحدهای مکانیزاسیون، مبادرت به کشت‌های مشارکتی، تأمین اعتبارات و تخصیص وام به کشاورزان، و فعالیت‌های بازرگانی و بازاریابی) در سطح موفق عمل کنند.

نتایج تحقیق تلوری [۲۶] نیز با نتایج تحقیق حاضر همسویی دارد. وی در تحقیق خود نتیجه گرفت شرکت‌های تعاونی ورامین در زمینه بازاریابی موفق عمل نکرده‌اند که دلایل عدم موفقیت را پرداختن

پراکنده در تعاونی‌های کشاورزی از روش اعطای حقوق انحصاری فروش و توزیع برخی کالاهای خاص که مورد نیاز مردم است به تعاونی‌ها استفاده می‌شود، بدین نحو که این کالاها با قیمت کم‌تر در اختیار شرکت‌های تعاونی قرار می‌گیرد. این شیوه، نتایج خوبی برای تشویق مردم به عضویت در تعاونی و پیشرفت اولیه و افزایش سرمایه تعاونی داشته است. لذا از این روش برای پیشرفت اولیه در جذب اعضای جدید و سازماندهی نیروی انسانی روستایی و کشاورزی در تعاونی‌های کشاورزی استان می‌توان استفاده کرد. از نتایج تحقیق کیانی مهر نیز می‌توان جهت جذب بیش‌تر اعضا در تعاونی‌ها استفاده کرد. وی در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که عواملی از قبیل سطح سواد و تحصیلات کشاورزان، دسترسی بیش‌تر کشاورزان به نهاده‌های کشاورزی و تأمین نیازمندی‌های اعضا، در جذب و عضویت افراد در تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان سبزوار تأثیر مثبت داشته است [۲۷]. در این راستا، مدیران شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خراسان باید ابتدا انتظارات اعضای موجود را برآورده کرده، به وعده و وعیدهایی که به اعضای خود داده‌اند عمل کنند و سپس به تشویق عضویت در تعاونی‌های خود پردازند. به مصداق ضرب‌المثل معروف مشک آن است که خود بی‌بوید، نه آن‌که عطار بگوید، اگر مدیران در جهت رشد و توسعه تعاونی متبوع خویش و متناسب با شرایط مالی و نیازمندی‌های اعضا برنامه‌ریزی کنند. سودمندی‌های حاصل را مردم و روستاییان به چشم خویش خواهند دید. در مبانی نظری تحقیق نیز به صراحت اشاره شد که یکی از مؤلفه‌های اثرگذار بر جذب و سازماندهی نیروی انسانی پراکنده روستایی در تعاونی‌های کشاورزی، کسب موفقیت تعاونی در تأمین نیازمندی‌های اعضای موجود و عمل کردن به تعهدات در مقابل اعضا است، در حالی که یافته‌های تحقیق در فرضیه ۲ بیانگر این نتیجه است که شرکت‌های تعاونی کشاورزی نتوانسته‌اند

افزایش قیمت نهاده‌ها و نیز هزینه بالای تولید محصولات کشاورزی توسط اعضا، در افزایش سقف اعتبارات تصمیم منطقی اخذ گردد و کلاً تسهیلات اعطایی در اختیار سازمان تعاون روستایی استان‌های خراسان بزرگ قرار گیرد تا به صورت عادلانه در اختیار واحدهای تابعه و تعاونی‌های کشاورزی و روستایی و نهایتاً اعضا قرار گیرد و توزیع نهاده‌های کشاورزی به وسیله یک واحد سازمانی مجزا انجام گیرد که هم در وقت کشاورزان و به ویژه اعضا صرفه‌جویی شود و هم باعث سرگردانی و نارضایتی آن‌ها نشود. تأمین و حمل سموم و گوگرد میکرونیزه - پودر کریئات به موقع و همزمان با ارسال کود از ته و فسفات انجام شود و جهت رفع اساسی مشکل کود و دیگر نهاده‌های ضروری، با حمایت دولت، کارخانه‌های تعاونی فرآوری ایجاد گردند و شرکت‌های تعاونی تهیه کود و نهاده‌های دیگر مورد توجه قرار گیرند.

مروری بر عملکرد تعاونی‌های موفق دیگر کشورها نشان می‌دهد که ۲۵ درصد از کودهای شیمیایی در هند در کارخانه‌های تعاونی فرآوری می‌گردند و حجم معاملات اقتصادی شرکت‌های تعاونی تأمین کود به عنوان یکی از نهاده‌های ضروری مورد نیاز کشاورزان بالغ بر ۱/۵ میلیارد دلار است. همچنین در سوئد ۷۵ شرکت تعاونی، صرفاً تهیه نهاده‌های کشاورزی را بر عهده دارند. در انگلستان تعداد ۲۰ شرکت تعاونی در تهیه نهاده‌های کشاورزی فعالیت می‌کنند. بنابراین ضرورت دارد تعاونی‌های کشاورزی تک منظوره تهیه و تولید نهاده‌های کشاورزی به منظور تأمین نهاده‌های مورد نیاز اعضای تعاونی‌ها در سطح استان خراسان بزرگ ایجاد شوند و توسعه یابند. به زعم مسئولین، مشکل و تنگنای دیگر، وجود تعاونی‌های متعدد کشاورزی همسو در سطح روستاها است که باعث شده تا قسمتی از نقدینگی روستاییان به عنوان سهام در حساب‌های بانکی این‌گونه تعاونی‌ها نگهداری شود و بنبه مالی تعاونی‌ها تضعیف گردد. بنابراین برای تقویت

تعاونی به کارهای جنبی، کم‌توجهی به مدیریت کارا و کادر متخصص، کمبود سرمایه و تأسیسات زیربنایی لازم، دخالت به جای نظارت و حمایت و کمبود مشارکت واقعی اعضا در کلیه مراحل تصمیم‌گیری، نظارت و اجرای برنامه‌ها نام برده است.

درویشی‌نیا [۲۹] نیز در تحقیق خود در باب ارزیابی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در استان مازندران به نتایج مشابه تحقیق حاضر دست یافته است. از مهم‌ترین نتایج این تحقیق عبارت است از: موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در حد کم و متوسط است. میزان رضایت‌مندی اعضا از شرکت‌های تعاونی و آگاهی آن‌ها از فعالیت‌های شرکت تعاونی در حد متوسط قرار داشت. همچنین میزان مشارکت اعضا در شرکت تعاونی و فعالیت‌های آن در حد کم بود.

در ادامه بحث، به منظور تأیید نتایج حاصل از تحقیق حاضر می‌توان به مشکلات و تنگناهای مطرح‌شده توسط مسئولین محترم در نشریه عملکرد سازمان تعاون روستایی استان خراسان بزرگ اشاره کرد. لازم به ذکر است کلیه شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی و اتحادیه‌های مربوط، تحت پوشش سازمان تعاون روستایی استان خراسان بزرگ قرار دارند [۲۵]. مسئولین معتقدند جریان افزایش چشمگیر قیمت‌های نهاده‌های کشاورزی برای شرکت‌های تعاونی کشاورزی با سرمایه اندک، مشکلاتی را ایجاد کرده که موجب «عدم تأمین به موقع نهاده» و کالای معیشتی و ضروری اعضا شده و درآمد اعضا را کاهش داده است. خشکسالی و سیل در سی سال اخیر نیز باعث کاهش قدرت خرید کشاورزان و نهایتاً کاهش عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی شده است.

با توجه به همسویی نتایج این تحقیق با تنگناها و مشکلات مطرح‌شده، پیشنهاد می‌شود در مورد تهیه و تدارک و تأمین نهاده‌های کشاورزی، در ابلاغ تبصره مربوط به تسهیلات اعطایی اعتباری در قانون بودجه و آئین‌نامه اجرایی مربوط، ترتیبی اتخاذ شود که با توجه به

قدرت معنوی و انسانی افراد تکیه داشته باشد، زیرا وابستگی به قدرت‌های خارجی، سطحی و فانی است. بدین ترتیب دیده می‌شود که پیشوایان نهضت تعاون، بیش از هر چیز به جنبه‌های اخلاقی این جنبش می‌اندیشیدند و شرکت‌های تعاونی را به مفهوم وسیع کلمه در نظر داشتند. کینگ معتقد است که تعاون اجتماعی و اقتصادی را باید از روی اصول علمی تدریس کرد تا مردم نیکوتر مفهوم سازمان تعاون اقتصادی را درک کنند. بنابراین بر اساس نتایج آزمون فرضیه ۲ که «شرکت‌های تعاونی کشاورزی کم‌تر از حد موفق در تأمین نیازمندی‌های اعضا فعالیت داشته‌اند»، می‌توان ادعا کرد، نادیده گرفتن مشارکت اعضا در فعالیت‌ها و تعاملات با تعاونی‌های کشاورزی و توقع زیاد تعاونی‌ها و اعضا از کمک‌های دولت به عنوان تنها راه حل، از عوامل مؤثر در عدم موفقیت تعاونی‌های کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا محسوب می‌شوند. لذا برای افزایش مشارکت اعضا در فعالیت‌ها و امور تعاونی و بهبود عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی پیشنهاد می‌شود. برگزاری کلاس‌های آموزشی آشنایی با تعاونی و اصول و ارکان شرکت‌های تعاونی با حضور مدرسین و مربیان دلسوز و با کیفیت برای جامعه روستایی و اعضا بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. بخشی دیگر از تنگناها، عدم کفایت سرمایه شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی برای خرید محصولات همه کشاورزان، نداشتن قدرت کافی برای مبارزه با نوسانات قیمت‌ها، کمبود ساختمان و تأسیسات و انبارهای فنی و سرد برای خرید محصولات فسادپذیر ... گزارش شده [۲۵] که موجب کاهش عملکرد تعاونی‌های کشاورزی و روستایی در فعالیت‌های بازرگانی و بازاریابی محصولات گردیده؛ در صورتی که در کشورهای دیگر مانند ایالات متحده آمریکا، حجم خالص مبادلات تجاری تعاونی‌های کشاورزی در سال ۲۰۰۰ میلادی ۹۹/۷ میلیارد دلار بوده است. همچنین بیش از ۴۱ درصد صادرات محصولات کشاورزی

بنیه مالی تعاونی‌های کشاورزی و افزایش توانمندی آن‌ها در تأمین نیازمندی‌های اعضا، پیشنهاد می‌شود. در هر ناحیه، آن دسته از تعاونی‌های کشاورزی و روستایی که دارای خط مشی و اساسنامه واحد هستند با هم ادغام شوند تا توان مالی تعاونی‌ها در تأمین نیازهای اعضا افزایش یابد. همچنین مسئولین به مشکلات کمبود و گرانی لوازم یدکی و فرسودگی ماشین‌آلات، کمبود افراد متخصص در واحدهای مکانیزاسیون، کمبود سرمایه تعاونی‌ها در جهت اجرای صنایع تبدیلی کشاورزی که باعث کاهش عملکرد تعاونی‌های کشاورزی در تأمین نیازمندی‌های اعضا است به صراحت بپردازند. بنابراین پیشنهاد می‌شود برای ایجاد واحدهای مکانیزاسیون و رفع مشکل فرسودگی ماشین‌آلات، خرید ماشین‌آلات جدید از طریق اعطای اعتبار از محل منابع بانکی به تعاونی‌های کشاورزی امکان‌پذیر شود و تأمین لوازم یدکی کمپاب که از ضروریات است در اولویت کار تعاونی‌ها قرار گیرد. در ژاپن، به عنوان یک کشور موفق، علی‌رغم کوچکی میانگین اندازه مزارع، کشاورزان ژاپنی به طور عمده از طریق شرکت‌های تعاونی کشاورزی، مزارع خود را با استفاده از تکنولوژی جدید و روش‌های پیشرفته نوسازی کرده، از منافع آن به گونه‌ای گسترده برخوردار شده‌اند.

در این کشور دولت به طور مستقیم در کار تعاونی‌ها دخالت نمی‌کند، بلکه تعاونی‌های کشاورزی را از طریق نرخ‌های تضمینی و سرمایه‌گذاری در بهسازی اراضی کشاورزی حمایت می‌کند. بانک مرکزی تعاون ژاپن که مختص کشاورزی و جنگلداری است در این زمینه یکی از بزرگ‌ترین بانک‌ها محسوب می‌شود.

مسئولین، یکی دیگر از تنگناها و دلایل عدم موفقیت تعاونی‌های کشاورزی و دیگر تعاونی‌های تحت پوشش را در تأمین نیازمندی‌های اعضا، توقع و انتظارات بالای تعاونی‌ها و اعضا می‌دانند که کمک‌های دولت را تنها راه حل می‌شمرند و مشارکت اعضا را در رشد تعاونی نادیده گرفته‌اند؛ در صورتی که نهضت تعاونی باید به

اساسی، برخی از مسئولین و برنامه‌ریزان اقتصادی کشور در متون و مصوبات اقتصادی، با استفاده از عناوین بخش دولتی و غیر دولتی بعضاً از ذکر نام بخش تعاونی امتناع ورزیده، از طرح موجودیت بخش تعاونی در اقتصاد کشور آزرده‌گی خاطر دارند. بخش خصوصی قادر است با ابزار و ساز و کارهای پیچیده اداری و تشکیلاتی و اخذ وام‌های قابل توجه از بانک‌های دولتی، حضوری مؤثرتر در اقتصاد کشور داشته باشد. بخش دولتی نیز می‌تواند با استفاده از انحصارات و ابزارهای قانونی و اجرایی قوی محلی، جایی را برای فعالیت بخش تعاون باقی نگذارد. تحلیل فوق مبین این واقعیت است که ایجاد تعادل در سه بخش اقتصادی کشور، مستلزم حمایت و تقویت ویژه از بخش تعاون و در اختیار قرار دادن ابزارهای لازم و تسهیلات مورد نیاز برای رشد و توسعه تعاونی‌ها است. این مهم با هماهنگی و اتفاق نظر دولت و مجلس مقدور و میسر خواهد شد. بنابراین پیشنهاد می‌شود دولت متناسب با خدمات سازمان تعاون روستایی استان خراسان، به تعاونی‌های کشاورزی و روستایی تحت پوشش خود، سهم بیشتری از بودجه اختصاص دهد.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر برگرفته شده از تحقیقی که در سال ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه فردوسی توسط نویسنده به عنوان مجری طرح انجام شده است. بدین خاطر مجری طرح از مسئولین محترم سازمان تعاون روستایی استان خراسان بزرگ (قبل از تقسیم استان) و تعاونی‌های کشاورزی و اعضا، همکاران و کارشناسان محترم که در انجام این تحقیق او را یاری کرده‌اند، تشکر می‌کند.

منابع

۱. محمدلو، حمید عزیز، تعاونی‌های کشاورزی در ایران و جهان (۱۳۸۳)، ماهنامه اقتصادی اجتماعی فرهنگی وزارت تعاون، ش ۱۵۸، ص ۳۲.

آمریکا در سال ۱۹۹۸ توسط تعاونی‌های کشاورزی صورت گرفته است. در این کشور، کشاورزان بیش‌ترین درصد محصولات تولیدی خود را از طریق شرکت‌های تعاونی به بازار عرضه می‌کنند. در سال ۱۹۹۸ تعداد ۱۰ تعاونی بزرگ کشاورزی در کانادا مجموعاً بالغ بر ۶۴ درصد حجم کل مبادلات کشاورزی این کشور را صورت داده‌اند. بنابراین، برای تقویت و توسعه فعالیت‌های بازرگانی و بازاریابی تعاونی‌ها پیشنهاد می‌شود اولاً در قانون بودجه، اعتبار بیشتری به این بخش اختصاص یابد. همچنین برای تأمین اعتبارات و تخصیص وام به کشاورزان، اعتباراتی متناسب با حجم تولیدات تخصیص داده شود. ثانیاً اعتبارات مذکور از کوتاه‌مدت (یک ساله) به میان‌مدت (سه ساله) تغییر یابد. در ضمن، ایجاد و توسعه سازمان‌های اعتباری در میان کشاورزان و صندوق‌های قرض‌الحسنه و سپرده و وام تعاونی و تخصیص اعتبارات نظارت‌شده به کشاورزان از طریق تعاونی‌های کشاورزی، مشکلات مالی اعضای تعاونی‌های کشاورزی استان خراسان را تا حد زیادی هموار می‌کند. همچنین برای کسب درآمد بیشتر در شرکت‌های تعاونی کشاورزی و تأمین نیاز اعضا، تعاونی‌ها باید به سمت سرمایه‌گذاری در جهت تولید بیش‌تر سوق داده شوند. در حقیقت می‌توان گفت شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان‌های خراسان بزرگ، در مقام مردمی‌ترین ابزار توسعه اقتصادی استان، نمی‌توانند منشأ توافق در تحولات اقتصادی و اجتماعی قرار گیرند، مگر این‌که قبل از تأسیس و همچنین ضمن ادامه و توسعه فعالیت خود، تأمین و افزایش سرمایه را مورد توجه و ملاحظه عمل قرار دهند و متناسب با هدف‌های مربوط، وجوه لازم و منابع مالی مورد نیاز را به نحو معقول و مقرون به صرفه گرد آورند. به نظر می‌رسد نزدیک‌ترین و مطلوب‌ترین راه وصول به چنین مقصودی، خودیاری اعضا و پس‌انداز مستمر آن‌ها است. در خاتمه این مطلب نیز باید مطمئن نظر قرار گیرد که متأسفانه علی‌رغم تأکید و تصریح اصل ۴۴ قانون

۱۹. مقدم، شکبیا (۱۳۸۳) مدیریت تعاونی‌ها، انتشارات میر، چ ۲، ص ۱۹۵-۱۹۳.
۲۰. اساسنامه شرکت‌های تعاونی کشاورزی (۱۳۸۰) انتشارات سازمان تعاون روستایی ایران.
۲۱. شیرانی، علیرضا (۱۳۶۸) اقتصاد تعاون، انتشارات سازمان مرکزی تعاون با همکاری دانشگاه علامه طباطبایی، ص ۱۰۱-۹۹.
22. Upton, M, (1973) Farm Management in Africa, The Principles of Production and Planning, London; p.91.
۲۳. محمدلو، حمید عزیز، (۱۳۸۳) تعاونی‌های کشاورزی در ایران و جهان، ماهنامه اقتصادی اجتماعی فرهنگی وزارت تعاون، ش ۱۵۸، ص ۳۶-۳۳.
۲۴. نشریه فعالیت‌ها و خدمات سازمان تعاون روستایی استان خراسان (۱۳۸۰) منتشر شده توسط سازمان تعاون روستایی خراسان.
۲۵. گزارش عملکرد سازمان تعاون روستایی استان خراسان سابق منتشر شده توسط سازمان تعاون روستایی استان خراسان قبل از تقسیم، سال انتشار ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹.
۲۶. تلوری، جهانگیر (۱۳۷۰) بررسی نقش شرکت‌های تعاونی روستایی در بازاریابی محصولات کشاورزی (ورامین) پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
۲۷. کیانی‌مهر، حمید (۱۳۷۹) نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
۲۸. چوپانی، غریب (۱۳۷۷) تحلیل کارکرد بازاریابی شرکت‌های تعاونی روستایی و ارتباط آن با توسعه روستایی، یک مطالعه موردی: کازرون، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
۲۹. درویشی‌نیا، علی‌اصغر (۱۳۷۹) ارزیابی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در استان مازندران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده کشاورزی.
۳۰. ساده، مهدی (۱۳۷۵) روش‌های تحقیق با تأکید بر جنبه‌های کاربردی آن.
۳۱. سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۷۸) روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، نشر آگه.
۳۲. سکاران، اوما (۱۳۸۰) روش‌های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، تهران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
2. Kuhn, J. and Stoffgen, H. (1975) How to Measure the Efficiency of Agricultural Cooperatives in Developing Countries, FAO Rome.
۳. پرادیت ماشیما، خصوصیات اصلی شرکت‌های تعاونی، ترجمه حسین امیری، اسفند (۱۳۷۳) ماهنامه اقتصادی اجتماعی فرهنگی وزارت تعاون، دوره جدید، ش ۴۲، ص ۲۸.
۴. شیرانی، علیرضا (۱۳۶۸) اقتصاد تعاون، انتشارات سازمان مرکزی تعاون با همکاری دانشگاه علامه طباطبایی، ص ۱۰۶.
۵. ناطقی، علیرضا (۱۳۸۳) جایگاه بخش تعاون در برنامه‌های توسعه، ماهنامه اقتصادی اجتماعی فرهنگی وزارت تعاون، ش ۱۵۸، پیاپی ۲۴۷، ص ۱۴-۱۵.
۶. وزوایی، محمدرضا (۱۳۷۴) قانون اساسی، تعاون، عدالت اجتماعی، ماهنامه اقتصادی اجتماعی فرهنگی وزارت تعاون، دوره جدید، ش ۴۹، ص ۲۴.
۷. شیرانی، علیرضا (۱۳۶۸) اقتصاد تعاون، انتشارات سازمان مرکزی تعاون با همکاری دانشگاه علامه طباطبایی، ص ۱۱۶.
۸. واتکینز، ویلیام پاسکونه (۱۳۷۲) اصول تعاون، ترجمه حسین سالکی، چ ۱، انتشارات وزارت تعاون، تهران، ص ۱۱-۱۰.
۹. پرویز، نامغ (۱۳۷۷) مدیریت تعاونی‌ها، چ ۱، نشر آروین، ص ۱۹-۲۰.
10. I.C.A, (1995) International Cooperative Alliance, 73th International Cooperative Day, 1 July, pp.3-5.
۱۱. پرویز نامغ (۱۳۷۷) مدیریت تعاونی‌ها، چ ۱، نشر آروین، ص ۲۲-۲۳.
12. Bakken H.H. and M.A. Scharras (1937) Economics of Cooperative Marketing, McGraw Hill, N.Y.
۱۳. طالب، مهدی (۱۳۷۶) اصول و اندیشه‌های تعاونی، چ ۱، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۵۷-۵۵.
۱۴. شیرانی، علیرضا (۱۳۶۸) اقتصاد تعاون، انتشارات سازمان مرکزی تعاون با همکاری دانشگاه علامه طباطبایی، ص ۱۰۵.
۱۵. طالب بیگی، فیروز (۱۳۵۰) اندیشه تعاون و تجربیات تعاونی در کشورهای در حال توسعه و ایران، مؤسسه آموزش و تحقیقات تعاونی دانشگاه تهران، ص ۶۸.
۱۶. پرویز، نامغ (۱۳۷۷) مدیریت تعاونی‌ها، چ ۱، نشر آروین، ص ۲۶-۲۷.
۱۷. مقدم، شکبیا (۱۳۸۳) مدیریت تعاونی‌ها، انتشارات میر، چ ۲، ص ۳۴-۳۱ و ۲۰-۱۹.
۱۸. عباسی، محمدرضا (۱۳۸۰) نگاهی تازه به رویکرد جذب عضو جدید در تعاونی‌ها، ماهنامه اقتصادی اجتماعی فرهنگی وزارت تعاون، دوره جدید، ش ۱۲۵، ص ۵۳.

